

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Edgaro Skrebės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studento

Magistro darbas
Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai
(Sources of Lithuanian Criminal Law)

Vadovas: doc. dr. Remigijus Merkevičius

Recenzentas: lekt. dr. Justas Namavičius

Vilnius
2016

TURINYS

Įvadas.....	2-4
1. Baudžiamosios teisės šaltinio samprata.....	5-7
2. Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raida.....	8-9
2.1. Ikistatutinė baudžiamoji teisė.....	9
2.1.1. Pamedės teisyne.....	10-12
2.1.2. Kazimiero teisyne.....	12-15
2.2. LDK Statutai.....	15-18
2.3. Carinės Rusijos baudžiamieji įstatymai Lietuvoje ir tarpukario Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai.....	18-23
2.4. Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai sovietinės okupacijos metais.....	23-25
2.5. Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai nuo 1990 m. iki dabartinio baudžiamojo kodekso.....	26-27
3. Galiojantys Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai ir jų sistema.....	28
3.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija.....	28-33
3.2. Tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė.....	34-40
3.3. Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai.....	40-45
3.3.1. Amnestijos aktai ir malonės dekretai.....	45-47
3.4. Kiti įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai.....	47-50
3.5. Teismų praktika.....	50-51
3.5.1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai.....	51-53
3.5.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys.....	53-55
3.5.3. Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai.....	55-58
3.6. Baudžiamosios teisės doktrina.....	58-59
Išvados.....	60
Šaltinių sąrašas.....	61-71
Santrauka (lietuvių kalba).....	72
Summary (anglų kalba).....	73

Ivadas

Temos aktualumas. Diskutuojant apie bet kurios teisės šakos normas, visuomet privalu atkreipti dėmesį į tai, kokiuose teisės aktuose tos normos įtvirtintos, tų teisės aktų hierarchiją, skirtingų rūšių aktus priimančias ir vykdančias institucijas, jų įgalinimus, priešingu atveju nebūtų įmanoma teisingai pritaikyti teisės akto praktikoje. Nagrinėdami šiuos klausimus, neišvengiamai susidursime su tik tai šakai būdinga, savita teisės šaltinių sistema.

Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemos tyrimui priežasčių randama dar daugiau atsižvelgus į tai, jog atkūrusi nepriklausomą valstybę Lietuva iki šių dienų tapo ne vienos tarptautinės organizacijos nare, ratifikavo ir prisijungė prie daugelio tarptautinių sutarčių ir negali nesilaikyti tarptautinių įsipareigojimų bei privalo, atsižvelgdama į tarptautinių organizacijų priimamus teisės aktus, pildyti ir keisti savo nacionalinę teisę, vykdyti tarptautinių teismų sprendimus.

Manytina, jog gilesnė Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemos analizė turi ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę. Ir ne tik tarptautinės teisės įgyvendinimo prasme. Gilesnis šaltinių sistemos suvokimas gali padėti spręsti įvairias nacionalinėje teisėje kylančias praktines problemas, susijusias su nusikalstamų veikų kvalifikavimu, normų kolizijomis, spragomis, teisėkūros kryptimis ir kt. Be to, analizuojant Lietuvos teismų praktiką, pastebima probleminių klausimų dėl kai kurių baudžiamosios teisės šaltinių taikymo praktikoje, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato pateikiamų praktikos apibendrinimų reikšmės priimant sprendimus konkrečiose bylose, tarptautinių teismų sprendimų įgyvendinimo ir kt. Todėl, mano nuomone, pasirinkta tema yra išties aktuali baudžiamosios teisės mokslui ir reikalauja išsamaus tyrimo.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra chronologiškai apžvelgus ir išanalizavus Lietuvos istorinių teisės šaltinių raidą, kurie įvairiais valstybės gyvavimo tarpsniais, nuo ikistatutinės teisės iki praėjusio amžiaus pabaigos, numatė atsakomybę už nusikaltimus, išanalizuoti šiuo metu galiojančių baudžiamosios teisės šaltinių sistemą, iširti atskirus šaltinius. Atliekant minėtą šaltinių apžvalgą ir analizę, darbe mėginama atskleisti ryškiausias istorinių šaltinių raidos aplinkybes, dabartinių Lietuvos teisės šaltinių vietą Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemoje, jų tarpusavio ryšį bei taikymo ypatybes.

Darbo uždaviniai:

- 1) apibrėžti terminą „teisės šaltinis“, atskleisti Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinio

sąvokos reikšmę;

2) chronologiškai aptarti istorinius Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinius, nustatyti jų raidos ypatybes, išanalizuoti skirtumus;

3) atlikti dabar galiojančių Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių analizę, nustatyti kiekvieno jų vietą Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemoje ir tarpusavio ryšį bei taikymo ypatybes.

Tyrimo objektas ir metodai. Tyrimo objektas yra istoriniai ir dabar galiojantys Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai. Istorinis ir lyginamasis metodai taikomi analizuojant istorinę Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raidą, lyginamasis metodas taip pat taikomas tiriant dabartinę Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemą, lyginant šaltinius tarpusavyje. Išsamiai nagrinėjant visus dabar galiojančius šaltinius, jų sistemą, pasitelkiamas loginis ir sisteminis metodai, o tiriant, kaip dažnai buvo keisti įstatymai, taikyti vieni ar kiti aktai, pasitelkiamas statistinis metodas. Siekiant nustatyti istorinių ir dabar galiojančių baudžiamosios teisės šaltinių priėmimo priežastis, įstatymo leidėjo ketinimus, naudojamas teleologinis metodas. Mėginant geriau suprasti kai kurių analizuojamų normų turinį panaudojamas lingvistinis metodas.

Darbo originalumas. Per paskutinius penkerius metus gintuose magistro darbuose šia tema nėra nagrinėjama istorinė Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raida. Ankstesniuose darbuose šaltiniai buvo trumpai aprašomi, tačiau nelyginti tarpusavyje, neieškota skirtumų ar panašumų, neišskirtos raidos tendencijos, o šiame darbe to siekiama. Dabar galiojančių šaltinių sistema doktrinoje nagrinėjama ne visa apimtimi. V. Piesliakas, 2009 m. vadovėlyje „Lietuvos baudžiamoji teisė (pirmoji knyga)“ nagrinėdamas šaltinių sistemą, apsiriboja Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, tarptautinėmis sutartimis bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, A. Abramavičius ir kt. vadovėlyje „Baudžiamoji teisė (bendroji dalis)“ pateikia gan išsamią istorinių Lietuvos šaltinių apžvalgą, o tarp dabartinių šaltinių aptaria tik įstatymus bei tarptautinius dokumentus. Kai kuriuose darbuose tam tikri šaltiniai aptariai atskirai nuo kitų, pavyzdžiui, V. Pavilionio 2004 m. darbe „Konstitucija ir baudžiamosios teisės problemos“. Taigi, Baudžiamosios teisės doktrina neturi tokios mokymo priemonės, publikacijos ar kitos formos mokslinio darbo, skirtos visų baudžiamosios teisės šaltinių analizei kaip, pavyzdžiui, S. Katuokos 2013 m. darbas „Tarptautinės teisės šaltiniai“.

Svarbiausi šaltiniai. Šiame darbe kaip šaltiniai panaudojami Lietuvos ir užsienio

autorių teisės ir kita literatūra, publikacijos, teisės norminiai aktai, Lietuvos ir tarptautinių teismų sprendimai. Analizuojant Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinio sampratą, naudojama Lietuvos ir užsienio autorių literatūra, tiriant Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių istorinę raidą, daugiausia remiamasi Lietuvos autorių vadovėliais ir publikacijomis, o analizuojant dabartinę Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemą, didžiąja dalimi pasiremiamą norminiais teisės aktais, Lietuvos ir tarptautinių teismų sprendimais, taip pat lyginamos įvairių autorių nuomonės probleminiais klausimais, išsakytos teisės Lietuvos teisės vadovėliuose ir publikacijose.

1. Baudžiamosios teisės šaltinio samprata

Prieš pradėdant Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių istorinės raidos analizę bei prieš nagrinėjant šiuo metu galiojančių Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės šaltinių sistemą, yra tikslinga aptarti pačią teisės šaltinio sampratą, jos kilmę ir tuomet apibrėžti baudžiamosios teisės šaltinio sampratą skirtingose teisės tradicijose, galiausiai įvardinant Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemos elementus.

Terminą „teisės šaltinis“ pirmasis pavartojo Romos istorikas Titas Livijus (59 m. pr. Kr. – 17 m. pr. Kr.). Šiuo terminu jis pavadino romėnų teisės Dvylikos lentelių įstatymus, juos vertindamas kaip istorinį šaltinį, iš kurio gaunama informacija apie praeities teisinę mintį. Tokie dokumentai teisininkų dabar vadinami teisinės minties šaltiniais. A. Vaišvila teigia, jog teisinės minties šaltiniais vadintini įstatymai, jų rinkiniai, kodeksai, teismų sprendimai, papročių užrašai, metraščiai, literatūros kūriniai – tie tekstai, iš kurių gauname informacijos apie praeities visuomenių turėtas teisės normas ir jais materializuotas teisinės idėjas.¹

Teisinės minties šaltinio samprata šiame darbe taip pat aktuali, nes vienas iš darbo uždavinių yra istorinių Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raidos analizė, visgi didžiąją darbo dalį sudaro dabar galiojančių šaltinių analizė, todėl reikia aiškiai apibrėžti ir dabartinę Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinio sampratą. Be galiojimo laikmečio (praeities ar dabarties) iš pirmo žvilgsnio skirtumo kaip ir nėra, tačiau vykstant šaltinių raidai keitėsi šaltinių formos, juos kuriantys subjektai, galia, reguliuojami santykiai. Pagal tokius kriterijus šaltiniai paprastai ir yra analizuojami.

K. L. Valančiaus nuomone, šių dienų teisės šaltinį galima suprasti sociologine ir teisine prasme. Sociologine prasme teisės šaltinis turi tikslą ir padeda atskleisti pačios teisės atsiradimo priežastis, objektyvius jos kilmės prielaidas ar šaknis. Dažniausiai konstatuojama, kad teisės atsiradimo priežastys glūdi pačioje visuomenėje, jos poreikiuose, būna susijusios su tam tikrais socialinės raidos dėsniumais. O štai teisine prasme teisės šaltiniu suprantama teisės normų objektyvizavimo, t. y. išorinės išraiškos, forma.²

Mano nuomone, toks sampratos dualizmas padeda suprasti terminą „teisės šaltinis“ platesne prasme, tačiau šio darbo tyrimo uždaviniams įgyvendinti pakaktų teisės šaltinį

¹ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 296.

² VALANČIUS, K. L. *Teisės pagrindai: konstitucionalistinis aspektas*. Vilnius: Technika, 2008, p. 123.

suprasti ir teisine prasme kaip materialią teisės išraiškos formą – norminį aktą, įtvirtinantį elgesio taisyklę.

Visgi teisės šaltinis nėra tik įstatymas ar kitas teisėkūros rezultatas. Kontinentinės teisės tradicijos šalyse, tarp kurių yra ir Lietuva, teisės šaltiniai skirstomi į pirminius ir antrinius. Pirminiais laikomi valstybės išleisti įstatymai ir papročiai, iš kurių nepalyginamai svarbesni yra įstatymai. Antriniais šaltiniais laikomi teismų precedentai ir mokslininkų darbai, jų teisinė galia yra žemesnė už pirminių.³ Tačiau tai nereiškia, jog precedentai ir doktrina Lietuvoje yra nereikšmingi praktikoje, jie taip pat yra šaltinių sistemos dalis ir turi būti taikomi kartu su kitais šaltiniais. Štai V. Vasiliauskas teigia, jog siekiant išvengti teisės, kaip normų sistemos, padedančios egzistuoti visuomenei, diskreditavimo, į teisės sąvoką įtrauktina daugiau elementų nei tik rašytinė įstatymų leidėjo sankcionuota teisė. Todėl, anot mokslininko, visiškai natūralu yra teisminių precedentą priskirti prie teisės šaltinių.⁴ O štai bendrosios teisės tradicijos šalyse – JAV, Anglijoje ir kt. – teismų precedentai užima vyraujančią poziciją teisės šaltinių sistemoje ir teisingumo vykdyme priimamiems sprendimams kaip teisės šaltinis turi didžiausią įtaką. Kaip pastebi E. Baranauskas, precedentas – bendrosios teisės tradicijos valstybių teisinės sistemos pagrindas.⁵

Be to, Lietuvoje ratifikuotos tarptautinės sutartys turi sąlyginai aukštesnę galią nei įstatymas⁶, taip pat galioja įvairūs Europos Sąjungos aktai, o tai dar labiau išplečia tiek pirminių, tiek ir antrinių (turint omenyje tarptautinių teismų sprendimus) šaltinių sąrašą, prie pirminių priskiriant tarptautines sutartis ir Europos Sąjungos teismų teisės aktus, o prie antrinių – tarptautinių teismų sprendimus. Atsižvelgiant į Lietuvos teisės šaltinio sampratą, Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemą sudaro šie elementai:

- 1) Konstitucija;
- 2) tarptautinė ir ES teisė;
- 3) įstatymai;
- 4) poįstatyminiai teisės aktai;
- 5) Lietuvos ir tarptautinių teismų praktika;

³ GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; ir OSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*, Vilnius: Pradai, 1993, p. 117.

⁴ VASILIAUSKAS, V. Teismo precedento, kaip teisės šaltinio sąvokos problema: teisminis precedentas kaip nauja teisės norma ar kaip teisės aiškinimo (plėtojimo) rezultatas. *Teisė*, 2002, t. 42, p. 147.

⁵ BARANAUSKAS, E. Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi? *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2(116), p. 203.

⁶ Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 60-1948

6) baudžiamosios teisės doktrina.

Taigi, šiame darbe Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai tiriami dvejopai: 1) analizuojant istorinę Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raidą, pastarieji tiriami kaip teisinės minties šaltiniai, kurie leidžia gauti informaciją apie praeities Lietuvos baudžiamąją teisę ir suprasti jų evoliuciją; 2) analizuojami dabar galiojantys Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės šaltiniai, kartu tiriant ir Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemą ir kiekvieno šaltinio vietą joje, taikymo ypatybes.

2. Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raida

Turint omenyje, jog šis baigiamasis magistro darbas yra teisės mokslo krypties, o ne istorijos, didesnę jo dalį skirti istorinės Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raidos tyrimui, taip paliekant mažiau vietos dabar galiojantiems šaltiniams, nebūtų tikslinga.

Visgi sunku būtų paneigti, jog istorinė valstybės raida turi didelę įtaką jos teisės raidai. Lietuva yra pakankamai sena valstybė, siekianti pagonybės laikus. Per ilgą valstybės istoriją daug kartų keitėsi jos teritorija, jos dalyse keitėsi, o vėliau – visoje teritorijoje pasikeitė religija, valstybė išgyveno ne vieną okupaciją, padalijimus, šimtmečiais gynė savo nepriklausomybę, kol galiausiai sukūrė modernią, šių dienų demokratinę respubliką.

Taigi, apžvelgiant visą valstybės baudžiamosios teisės šaltinių raidą, šiame darbe aptariami pagrindiniai Lietuvos valstybingumo laikotarpiai nuo valstybės pirmųjų amžių, kai pagrindinis teisės šaltinis buvo paprotys, iki paskutinės nepriklausomybės atgavimo datos, kai pradėta kurti moderni, dabar galiojanti baudžiamosios teisės šaltinių sistema.

Atsižvelgiant į Lietuvos istoriją, garsių šio meto Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkų kolektyvas (A. Abramavičius, G. Švedas, J. Prapiestis ir kt.) siūlo baudžiamosios teisės raidą skirstyti į tokius etapus:

- 1) ikistatutinė baudžiamoji teisė;
- 2) baudžiamoji teisė, kurios normos numatytos Lietuvos Statutuose;
- 3) carinės Rusijos baudžiamųjų statutų galiojimas Lietuvoje;
- 4) baudžiamieji įstatymai, galioję Nepriklausomos Lietuvos valstybėje (1918 m. – 1940 m.);
- 5) sovietinės okupacijos metu galiojusieji baudžiamieji įstatymai;
- 6) baudžiamųjų įstatymų reforma Nepriklausomoje Lietuvoje (nuo 1990 m.).⁷

Manytina, jog tikslingiausia būtų nagrinėti šiuos Lietuvos baudžiamosios teisės, o kartu ir Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raidos etapus pagal istorinę chronologiją. Šiame darbe atliekant istorinių Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių analizę, atsižvelgiant į laikotarpį ir baudžiamosios teisės raidos stadiją, vertinamos istorinių šaltinių priėmimo priežastys, teisės aktus leidusių subjektų motyvai, aptariami ir palyginami šaltiniuose įtvirtinti baudžiamosios teisės institutai, nusikaltimų rūšys. Taip pat dėmesys analizuojant

⁷ ABRAMAVIČIUS, A., *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 69.

aktus skiriamas reglamentuojamų nusikaltimų rūšims, kreipiant dėmesį į atskirų rūšių nusikaltimų reglamentavimo skirtumus, bei šaltinių baudsmių sistemai ir jos pokyčiams. Be to, šioje darbo dalyje bendrai aptariamos kiekvieno analizuojamo dokumento ypatybės, pavyzdžiui, savita struktūra ir kt.

2.1. Ikistatutinė baudžiamoji teisė

Iš istorinių šaltinių žinoma, jog net iki 16 a. vidurio pagrindinis LDK teisės šaltinis buvo vietos papročiai.⁸ Baudžiamosios teisės raidos periodas iki pirmosios LDK Statuto redakcijos (1529 m.) atsiradimo ir vadinamas ikistatutiniu. Tačiau paminėtina, jog yra išlikę ir mokslininkų gan plačiai aptarti du Lietuvos ikistatutinės baudžiamosios teisės rašytiniai šaltiniai: Pamedės teisyne (1340 m.) ir Kazimiero teisyne (1468 m.). Šie dokumentai buvo paprotinės teisės rinkiniai, vietos papročių sąvadas, o ne įstatymų kūrybos rezultatas, kurį sukūrė įstatymų leidėjas, pasinaudojęs teisinėmis žiniomis, užsienio pavyzdžiais ar pan., visgi tai yra vieninteliai to meto rašytiniai įstatymų rinkiniai.

Taigi, tyrinėti Lietuvos paprotinę teisę yra itin sunku, lyginant su kitoms Europos valstybėmis, kurios turi tokius paprotinės teisės rinkinius kaip Didieji Normandijos kutiumai, barbarų įstatymai, nors štai Rusų Tiesa LDK slavų žemėse, prijungtose prie Lietuvos, kurį laiką buvo taikyta.

Paminėtina, jog anot K. Jablonskio, ir Lietuvoje teisėjai naudojami užrašyti paprotinės teisės normų rinkiniai, tik jie nėra išlikę. Deja, tiesioginių bent vieno tokio rinkinio buvimo įrodymų iki šiol nėra rasta.⁹

Taigi, tikslingiausia, analizuojant Lietuvos ikistatutinę baudžiamąją teisę, būtų aptarti du išlikusius normų rinkinius: Pamedės ir Kazimiero teisyne.

⁸ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 9.

⁹ *Ibid.*, p. 12.

2.1.1. Pamedės teisyas

Pamedės teisyas (dar vadinamas prūsų teisyne) buvo priimtas 1340 m. ir skirtas tam tikram pavergtų prūsų sluoksniui – laisviesiems prūsams. Istorikai sutaria, jog Pamedės teisyne inicijavo kryžiuočiai, siekdami sukurti užkariautiems prūsams saugumo jausmą ir dar labiau įtvirtinti savo valdžią. Turint omenyje, jog daug kas palikta paprotinei teisei, darytina išvada, jog nusikaltimų, nekėlusių grėsmės valdžiai, išaiškinimu turėjo rūpintis patys nukentėjusieji. Iš esmės, Pamedės teisyas yra paprotinių normų rinkinys, nors, manytina, veikas prieš visuomenės tvarką yra grynai įstatymus leidusios valdžios produktas, kadangi daugiausia apėmė veikas prieš vokiečius bei kėlusias grėsmę valdymo tvarkai. Paskutinė išlikusi teisyne redakcija turi 129 straipsnius.

Priskirti šį teisyne prie Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių yra gan problematiška, nes jis buvo priimtas Kryžiuočių ordino kolonizuotose Prūsijos žemėse, Pamedės (taip vadinosi viena iš vienuolikos Prūsijos žemių) prūsų susirinkime, kodifikuojant vietos paprotines normas.

Visgi sąsajų su Lietuva yra ir, manytina, mokslininkai pagrįstai sieja šį teisės šaltinį su Lietuva. Visų pirma, galima daryti prielaidą, kad paprotinės normos, kurios buvo kodifikuotos Prūsijoje, buvo panašios ir kitose baltų žemėse. Antra, istorikų teigimu, Pamedės teisyas kurį laiką buvo taikomas ir Žemaitijoje, o tai dar labiau patvirtina galimą paprotinių normų bendrumą.¹⁰ Be to, skaitant teisyne yra sunku pasakyti, kurios būtent normos priklauso baudžiamajai, o kurios kitoms teisės šakoms, nes tokio skirstymo jame nėra. Manau, tai kelia papildomą klausimą dėl teisyne priskyrimo būtent baudžiamajai teisei, bet lygiai taip pat sunku būtų šį dokumentą priskirti kokiai nors kitai konkrečiai teisės šakai, todėl, manau, jis aktualus visoms teisės šakoms, kurių normų jame galima aptikti, įskaitant ir baudžiamąją teisę.

Teisyne numatytus nusikaltimus sąlyginai galima skirstyti į tokias grupes:

- 1) nusikaltimus viešajai tvarkai;
- 2) turtinius nusikaltimus;
- 3) nusikaltimus žmogui.

Nusikaltimai viešajai tvarkai, dar vadinami valstybiniais nusikaltimais, apėmė veikas

¹⁰ ABRAMAVIČIUS, A., *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 70-71.

prieš vokiečius, trukdančias teismo darbui, pažeidžiančias kelių saugumą, bei veikas prieš baudžiavinių santykių įtvirtinimą. Šioms veikoms būdinga kaltumo prezumpcija, nebuvo svarbūs nusikaltusio asmens subjektyvūs požymiai, kaltės forma, o tik patys veiksmai, priešingi teisei. Kaip pavyzdys galėtų būti teisyne nuostata, draudžianti prūsui paduoti vokiečiui paties nenugertą indą su svaigalais. Pažeidus šį formalų draudimą, pakakdavo vos kelių vokiečių liudijimo apie nuostatos pažeidimą ir prūsas turėjo atsakyti savo galva.

Taigi, nusikaltimų viešajai tvarkai sudėtis buvo formalioji, t. y. nereikalaujanti veikos padarinių, o atsakomybei atsirasti užteko įrodyti veikos objektyviuosius požymius, t. y. patį veikimo faktą, subjektyvioji pusė visai nebuvo vertinama, nors iš normos matyti, kad pats kaltinamasis galėjo būti tik prūsas.

Turtiniai nusikaltimai skirstyti į vagystę, plėšimą ir turto sužalojimą. Skirtingai nei valstybiniuose nusikaltimuose, asmuo, apkaltintas šiais nusikaltimais, nelaikomas kaltu, kol kaltė nebus įrodyta. Turtinių nusikaltimų pavojingumas vertintas pagal žalos dydį. Įdomu tai, jog teisyne atskiriamos atviroji ir slaptoji vagystė, nors nereikėtų manyti, jog vagystės atvirumas buvo suprantamas kaip veiką kvalifikuojantis požymis, veikiau – įrodinėjimą palengvinanti aplinkybė, nes liudytojų parodymai paprotiniu laikotarpiu buvo vienas pagrindinių įrodymų. Plėšimas, manoma, buvo vertinamas kaip smurto veiksmų ir nusikaltimo turtui sutaptis. Čia galime išvelgti dabartinės plėšimo sudėties ar bent pačios sąvokos užuomazgą – smurto elemento būtinumą kvalifikavimui. Turto sužalojimas įtvirtintas tik dviejuose straipsniuose: viename nurodoma, kaip turi būti baudžiama už arklio uodegos nupjovimą (34 str.), antrame – kaip turi būti įrodinėjama vartų ir tvoros sulaužymas užpuolus prūso namus (46 str.).

Nusikaltimai asmeniui teisyne aptarti bene plačiausiai. Pagal kėsinimosi objektą jie skirstyti į nusikaltimus gyvybei, sveikatai, lytinius nusikaltimus, nusikaltimus žmogaus orumui, namų ramybės ardymą. Paminėtina, jog viename teisyne straipsnyje kalbama apie kaltės formą – tyčią. Teisme įrodžius, jog veiksmai turėjo tyčinį pobūdį, teisiamasis turėjo išsipirkti savo kaklą (52 str.). Nusikaltimai sveikatai taip pat skirstyti į paprastus ir tyčinius. Nužudyti prūsai dalinti pagal vertę, atsižvelgiant į teisingų žmonių parodymus ar dokumentus.

Teisyne baudžiamajai teisei skirti straipsniai neturi vientisos sandaros. Valstybiniai nusikaltimai (viešajai tvarkai) turi ir dispoziciją, ir sankciją. Dispozicija dažniausiai aprašomoji, įvardijanti konkrečią nusikalstamą veiką. Sankcija absoliučiai apibrėžta: nustatoma viena bausmės rūšis ir tikslus jos dydis. Turtinių nusikaltimų dispozicijos buvo

dvejos – pateikiančios veikos apibrėžimą arba kazuistinės, o sankcija dažniausiai visai nepateikiama, nurodant tik tai, kad asmuo turi būti baudžiamas. Tai galėtų reikšti, jog šie nusikaltimai buvo paprotinės kilmės, t. y. iš seno žinota, kaip kaltininkas turėtų būti nubaustas.¹¹

Pamedės teisyne bausmių sistemą sudarė:

- 1) piniginė išpirka;
- 2) kūno sužalojimas;
- 3) mirties bausmė.

Piniginės išpirkos dydis buvo nustatomas atsižvelgiant į nusikaltimo pavojingumą ir padarytą žalą. Išpirka buvo diferencijuojama trejopai: paprastoji, dviguba ir kaklo išpirka. Kaip jau minėta, už asmens tyčinį sužalojimą turėjo būti taikomas kaklo išpirkimas (52 str.), kurio nesugebėjus atlikti, taikyta mirties bausmė. Kūno sužalojimas teisyne – ne tik skausmo sukėlimas, bet ir rimtų fizinių pasekmių. Pavyzdžiui, už vagystę, kai prūsas neprisipažindavo vogęs, o kaltė buvo įrodoma pasitelkiant liudytojus, buvo taikoma ausies nukirtimo bausmė. Mirties bausmė taikyta tik už kai kuriuos nusikaltimus viešajai tvarkai arba kai nuteistasis nesugebėdavo išsipirkti kaklo.

Turint omenyje tai, jog teisyne vyravo paprotinės normos, galime teigti, jog bausmių sistema atitiko vietos gyventojų požiūrį į nusikaltimų sunkumą ir bausmės institutą, o mirties bausmės pagrindinė paskirtis, mano nuomone, buvo įbauginti vietos gyventojus, jog šie nesikėsintų į vokiečius ar valdymo tvarką.

2.1.2. Kazimiero teisynas

Ikistatutiniu laikotarpiu galiojo dar vienas, labai įdomus dokumentas – Kazimiero teisynas. Aplinkybės, kuriomis teisynas buvo priimtas, iki šiol nėra visiškai žinomos. Manoma, jog dokumentas buvo priimtas LDK seime, kuris vyko 1468 m. vasarį.

Sprendžiant iš paties teksto, teisynas skirtas didžiojo kunigaikščio urėdams ir feodalams, 1447 m. gavusiems tėvoninio teismo teisę. Dokumentas turėjo užtikrinti vienodą jiems priklausiusių žmonių teisimą. Kaip būdinga ir kitiems šio laikotarpio dokumentams,

¹¹ ANDRIULIS, V., *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 45-52.

daug kas palikta reguliuoti paprotinei teisei, pavyzdžiui, 9 ir 11 straipsniai numato teisę kreiptis į bendrą teismą, bet visai nereglamentuoja jo organizavimo ir darbo tvarkos; 20 straipsnyje reikalaujama pasikviesti teisėjus, bet nesakoma nei kuriuos, nei iš ko.

Teisynu dokumentas buvo pavadintas rusų mokslininkų 19 a., o štai lenkų mokslininkai jį vadina statutu, nors pačiame teisyno tekste jis vadinamas „*list*“.¹² Taip buvo vadinami įvairūs LDK teisės aktai, manoma, jog rusų mokslininkai supainiojo Lenkijos karalių Kazimierą ir Lietuvos kunigaikštį Kazimierą, tad dokumentui buvo duotas būtent toks vardas, kuris naudojamas ir šiandien.

Teisynas suskirstytas į 25 straipsnius, iš kurių visi buvo skirti apsaugoti nuosavybei. Kazimiero teisyno baudžiamosios teisės normos numatė atsakomybę už vagystę, savavališką miško kirtimą ir turto atėmimą užpuolant. Taigi, dokumentą pagrįstai galima vadinti pirmuoju bandymu visoje LDK teritorijoje kodifikuoti paprotines normas, skirtas nuosavybės apsaugai ir vienodam baudimui už šių normų pažeidimą, nors pačiame dokumente ir nerasime tiksliai apibrėžtos jo galiojimo teritorijos, visgi žinoma, jog dokumentas buvo plačiai taikomas ir greitai prigijo visoje Lietuvoje. R. Gelumauskienė, analizuodama paveldėjimo institutą baltų paprotinės teisės šaltiniuose, daro išvada, jog laisvas disponavimas turtu aptariamam laikotarpiu buvo laikomas laisvės sąlyga.¹³ Sutinku su tokia autorės išvada, nes vien pats faktas, jog buvo nuspręsta atskiru dokumentu reglamentuoti nusikaltimus nuosavybei, rodo šios ginamos vertybės svarbą.

Kalbant apie atskiras nusikaltimų rūšis, vagystei teisyne skirta didžioji dalis – 17 straipsnių. Vagyste buvo laikomas (be kito turto) ir nelaisvųjų valstiečių pasisavinimas bei paklydusio žirgo ar rastų daiktų pasisavinimas, nes šie nuo seno laikyti kunigaikščio nuosavybe, už kurią radėjęs gaudavęs radybę. Savavališki miško kirtimai drausti siekiant apsaugoti feodalo miškus, o štai turto atėmimas užpuolant baustas siekiant sutramdyti feodalų savivalę, užkirsti kelią spręsti turtinius ginčus apeinant nustatytą tvarką. Toks turto atėmimo užpuolant supratimas visiškai skiriasi nuo dabartinio.¹⁴

Kaltės įrodymai pagal Kazimiero teisyną buvo vagies sugavimas su pavogtu daiktu, savanoriškas prisipažinimas, „gerų liudytojų“ parodymai, prisipažinimas kankinant. Mano nuomone, kalbėti apie kaltės formas teisyne įstatymo leidėjui nebuvo tikslo, kadangi

¹² MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 50.

¹³ GELUMBAUSKIENĖ, R. Paveldėjimo institutas baltų paprotinės teisės šaltiniuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 11(89), p. 82.

¹⁴ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 72.

reglamentuojamos veikos pagal savo esmę vargiai galėjo būti padarytos be tyčios.

Atsakomybės rūšis priklausė nuo kaltinamojo socialinės padėties, pagal teisybę galėjo būti bausti ir bajorai. Nelaisvieji valstiečiai priklausė feodalams, kurie juos ir teisė, o štai bajorą galėjo teisti tik didžiojo kunigaikščio vietininkas. Iš to galima pastebėti, jog ir pati teismų sistema buvo dvejopa, o teisingumo taisyklės apspręstos pagal kaltinamojo priklausomybę luomui. Nėra aišku, nuo kokio amžiaus asmuo pagal teisybę galėjo būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, tačiau dokumente pirmą kartą įtvirtinta materialinės atsakomybės amžiaus riba – 7 metai.

Kalbant apie bausmių sistemą, Kazimiero teisynas visų pirma akcentuoja padarytos žalos atlyginimą teismo naudai. Įdomu tai, jog teisyne materialinė atsakomybė tenka ir šeimai, jei ji žinojo ar pasinaudojo pavogtu turtu (1 str. 4 d.). Taigi, teisynas atskiria materialinės atsakomybės klausimą nuo išimtai susijusių su nusikaltėlio asmenybe. Bausmių sistemą, kaip ir Pamedės teisyne, taip pat sudarė ir kūno bausmės bei mirties bausmė, bet ši taikyta tik pakartotinum atveju. Šioje vietoje randamas itin įdomus faktas – Kazimiero teisynas yra pirmasis Lietuvos teisinis dokumentas, kuriame įsitvirtina recidyvo institutas. Tai rodo išsiplėtusį bausmės tikslą nuo skriaudos atlyginimo ir bauginimo nenusikalsti iki bandymo pataisyti nusikaltėlį, raginant jį daugiau nenusikalsti.¹⁵

Taigi, apžvelgę Pamedės bei Kazimiero teisynus, išanalizavę šių dokumentų priėmimo priežastis ir aplinkybes, galime nesunkiai pastebėti, jog šie ikistatutinės teisės paminklai buvo orientuoti apginti stipresniosios visuomenės dalies interesus. Pamedės teisyne atveju tai buvo užkariautojai kryžiuočiai, o Kazimiero teisyne – aukštesnieji luomai, turint omenyje, jog laikotarpis grynai luominis, siekta įtvirtinti jų teismo teisę dar labiau ją reglamentuojant. Toks teisės ir valstybės raidos etapas atitinka L. Gumplovičiaus prievartos teoriją, kurioje ir minimi ankstyvojo valstybės raidos etapo teisiniai bruožai.

Pažymint nustatytas raidos ypatybes, pastebėtina, kad Kazimiero teisyne atskirti materialinės atsakomybės klausimai nuo susijusių tik su kaltininko asmenybe, t. y. materialiai galėjo būti atsakinga ir kaltininko šeima. Aptariamame teisyne pirmą kartą pastebimas recidyvo institutas. Kaltės formos nebuvimas, manau, nerodo jokių raidos tendencijų, bet paprasčiausiai yra susijęs su reglamentuojamų nusikaltimų rūšine specifika. Pastebėtina, jog Kazimiero teisynas, manoma, galiojo iki Pirmojo LDK Statuto priėmimo, t. y. daugiau nei pusę amžiaus.

¹⁵ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 88.

2.2. LDK Statutai

Lietuvos teisinė situacija 16 a. pradžioje smarkiai pasikeitė. Greta papročių teisės vis smarkiau įsitvirtino rašytiniai šaltiniai. LDK rašytiniai įstatymai reguliavo vis daugiau gyvenimo sričių, jais būdavo remiamasi didžiojo kunigaikščio privilegijose, teismų sprendimuose ir kitokio pobūdžio aktuose. Ilgainiui tai, jog rašytiniai įstatymai nebuvo susisteminti ir kodifikuoti, ėmė kelti nepatogumų, kuriuos dar labiau padidino ir skirtingose LDK teritorijose nuo seno buvę skirtingi papročiai. Dėl to atsirado poreikis visą galiojusią Lietuvos teisę surinkti į vieną rinkinį.¹⁶

Iš istorinių šaltinių žinoma, jog 1514 m. Vilniaus seime, bajorai kreipėsi į didįjį kunigaikštį su prašymu išleisti jiems rašytinių įstatymų rinkinį – statutą. 1522 m. Gardino seime šis prašymas buvo pakartotas. Didysis kunigaikštis, pasitaręs su ponų taryba, nusprendė patenkinti bajorų prašymą.¹⁷

Pirmasis LDK Statutas buvo priimtas 1529 m. rugsėjo 29 d. Statutą sudaro 13 skyrių (iš viso apie 240 straipsnių), jis apima beveik visas teisės šakas. Statutas, baudžiamosios teisės požiūriu, artimas kompozicijos sistemos kodeksams.

Pirmajam Statutui būdinga tai, jog valstybė dar pilnai nelaiko paties nusikaltimo reiškinio pavojingu visuomenei, tai matyti iš to, jog nukentėjusysis pats privalėjo, baudžiamosios teisės prasme, persekioti nusikaltėlį, įrodinėti jo kaltę. Žinoma, nusikaltimai, turintys reikšmės valstybei arba darę žalą visuomenės tvarkai ar ramybei, kaip ir ikistatutiniuose dokumentuose, sudarė išimtį. Taigi, šioje vietoje paprotinės teisės įtaka dar itin didelė, aiškūs panašumai su ikistatutiniais norminiais aktais.

Iš to, jog nukentėjusysis pats privalėjo rūpintis nusikaltėlio persekiojimu, manau, sekė ir jo teisė visiškai ar iš dalies kaltinamajam nusikaltimą dovanoti, kuri buvo įtvirtinta Statute. Šis veiksmas galėjo būti atliktas ir susitarus dėl konkrečių dovanojimo sąlygų.

Antrajame Statute (1566 m.) pats įstatymo leidėjas nurodo, kurie nusikaltimai pavojingi visai visuomenei, o ne tik nukentėjusiajam, o štai Trečiajame statute (1588 m.) jau pripažįstama, jog bet koks nusikaltimas daro žalą visuomenei ir valstybė turi pareigą rūpintis kaltininko nubaudimu. Nukentėjusiojo teisė į baudžiamąjį persekiojimą nebuvo visiškai panaikinta, tačiau ji buvo smarkiai apribota, taip pat ir teisė dovanoti nusikaltimą. Taigi

¹⁶ ANDRIULIS, V., *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 112-113.

¹⁷ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 54.

matyti, jog nuostatai apie nusikaltimo pavojingumą visuomenei formavosi nuo Kazimiero teisyne iki pat Trečiojo LDK Statuto priėmimo, t. y. daugiau nei šimtą metų.

Taigi, plečiasi ir veikų sąrašas, už kurias valstybė taiko vienokias ar kitokias bausmes. Nors žemiau pateikiamos veikos įtvirtintos visuose Statutuose (tik nusikaltimai dorovei bei garbei ir orumui Pirmajame Statute neregamentuojami), ne už visas jas iki Trečiojo Statuto valstybė garantavo baudžiamąjį persekiojimą. Skirtingai nei Kazimiero teisyne, Statutas (be kitų teisės šakų normų) apėmė visų rūšių nusikalstamas veikas, kurias pagal pasikėsینimo objektą galima suskirstyti:

- 1) nusikaltimai valstybei ir valdymo tvarkai;
- 2) turtiniai nusikaltimai;
- 3) nusikaltimai sveikatai ir gyvybei;
- 4) nusikaltimai teisingumui;
- 5) nusikaltimai dorovei;
- 6) nusikaltimai garbei ir orumui.

Statutuose yra straipsnių, kurių atsiradimui, manytina, turėjo įtakos katalikų bažnyčia. Kai kuriuose nusikaltimuose priešingumas Dievui numatytas kaip vienas iš požymių. Matyti, jog nusikaltimai imti suvokti ir kaip gėdingi, blogi, visai visuomenei nenaudingi reiškiniai, o tai taip pat galimai turėjo įtakos nusikaltimo, kaip visuomenei pavojingo reiškinio, supratimui.

LDK Statutuose, kaip ir Kazimiero teisyne, kaltė nebūtinai turėjo būti siejama su nusikaltėlio asmenybe, nukentėjęs asmuo turėjo teisę reikalauti žalos atlyginimo iš kaltininko šeimos, tačiau Statute taip pat įtvirtinta, jog šie, įvykdę pareigą atlyginti šeimos nario žalą, vėliau galėjo reikalauti iš pastarojo gražinti visa, kas atlyginta. Iš šios nuostatos galima daryti išvadą, jog jau Pirmajame Statute buvo regresio instituto užuomazgos.

Statutuose yra bendrininkavimo instituto užuomazgų, prisidėję prie nusikaltimo ar nusikaltėlį slėpę asmenys buvo baudžiami taip pat kaip ir pats nusikaltėlis. Taip pat atskirtos ir kaltės rūšys, kurios buvo tyčia ir netyčia (neatsargumas), numatytos nusikalstamos veikos stadijos (pasirengimas ir pasikėsینimas), pavyzdžiui, už rengimąsi padaryti valstybinį nusikaltimą buvo baudžiama kaip už pabaigtą veiką, kėsینimosi stadiją traktuoti ar veiką, kaip pabaigtą, pakako, jei kėsینtasi į gyvybę, sveikatą ar kūno neliečiamumą.

Nagrinėdami Statutų bausmių sistemą, šalia Pamedės bei Kazimiero teisyne jau buvusių bausmės rūšių (piniginės baudos, kūno ir mirties bausmės) pamatysime vieną svarbią naujovę – kalėjimo bausmę. Kaip ir ikistatutiniai dokumentai, Statutai bausmės dydį nustato

pagal nusikaltimo rūšį ir padarytos žalos dydį. Mirties bausmė vagystės atveju taikoma tik recidyvo atveju (panašumas su Kazimiero teisyne įtvirtintu recidyvo institutu).

Kaip ir ikistatutiniu laikotarpiu, subjektai nebuvo lygūs, vis dar vyravo luominis skirstymas, pavyzdžiui, valstietis nužudęs bajorą turėjo būti baustas mirtimi, o bajoras nužudęs valstietį teturėjo susimokėti nustatytą kompensaciją už nužudymą.

Įdomu tai, jog Statutuose jau buvo įtvirtintos sunkinančios, lengvinančios ir atsakomybę šalinančios aplinkybės. Atsakomybę šalinti galėjo būtinoji gintis ar pono įsakymo vykdymas, o štai sunkinančių aplinkybių buvimas, pavyzdžiui, girtumas, reiškę, jog asmuo bus baudžiamas net neatsižvelgiant į jo amžių. Kalbant apie patį amžiaus ir atsakomybės santykį, pastebėtina, jog amžiaus, nuo kurio galėjo kilti baudžiamoji atsakomybė, riba nuolat kilo, štai ikistatutiniu laikotarpiu, manoma, pagal paprotį ji galėjo būti 9 ar 10 metų, tai Antrasis Statutas jau aiškiai nurodo 14, o Trečiasis – 16 metų amžiaus ribą (tokią, kokia galioja ir šiandien).

Visgi statutiniam laikotarpiui būdingas ir vienas, manyčiau, negatyviai vertintinas didėjimas – staigus bausmių griežtinimas. Tai duoda pagrindo manyti, jog nusikalstamumas 16 a. Lietuvoje didėjo. Pirmasis Statutas numatė mirties bausmę už 20, kūno bausmę už 4, o kalėjimą tik už 3 veikas. Antrajame Statute šie skaičiai augo ir mirties bausmė buvo skiriama už 60 veikų, kūno bausmė už 8, o kalėjimas jau už 30 veikų. Trečiajame Statute šie skaičiai išaugo net iki 100 mirties bausmės baudžiamų, 24 kūno bausmės ir 45 kalėjimu baudžiamų veikų.¹⁸

Apibendrinant Statutus bei pažymint svarbiausias raidos detales, pažymėtina, jog Statutuose iš esmės keičiasi nusikaltimo samprata, nusikaltimas imamas suvokti kaip visai visuomenei žalingas reiškinys, o katalikų bažnyčia sukuria ir moralinį nusikaltimo, kaip neigiamo reiškinio, vertinimą. Reglamentuojami įvairių rūšių nusikaltimai, neapsiribojama viena ar keliomis veikų rūšimis kaip ikistatutiniuose dokumentuose. Kita svarbi naujovė, susijusi su nusikaltimo suvokimu – atsiranda veikų padarymo stadijos, atsakomybė už kėsiniimąsi. Pereinant prie bausmės instituto naujovių, atsiranda atsakomybę sunkinančios, lengvinančios ir šalinančios aplinkybės, o bausmių sistema išsiplėčia, atsiradus visiškai naujai bausmės rūšiai – kalėjimui. Kazimiero teisyne atsiradęs materialinės atsakomybės atskyrimas nuo nusikaltėlio asmenybės tampa pagrindu Statutuose atsirasti regreso institutui, be to, Statutuose sukuriamas naujas – bendrininkavimo institutas.

¹⁸ ABRAMAVIČIUS, A., *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 75.

Istorikai vieningai sutaria, jog Trečiasis Statutas Lietuvoje kurį laiką galiojo ir po trečiojo Lietuvos padalijimo, iki 1840 m., kas rodo, jog jie kurį laiką atrodė nepakeičiami ir Carinei Rusijai. Dar daugiau, M. Maksimaitis pastebi, jog teisės istorijoje labai mažai ištirtas faktas, jog 1840 m. Rusų caro aktas, panaikinęs Statutų galiojimą buvusiose LDK žemėse, nelietė kairiakrantės Ukrainos, dar vadintos Mažarusija, kur Trečiasis Statutas galiojo net iki 20 a. pradžios.¹⁹

2.3. Carinės Rusijos baudžiamieji įstatymai Lietuvoje ir tarpukario Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai

Natūrali, savarankiška Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raida buvo nutraukta dėl Lietuvos ir Lenkijos karinio pralaimėjimo užsienio priešams – Rusijai, Prūsijai ir Austrijai. Didžioji Lietuvos teritorijos dalis buvo įtraukta į Rusijos imperiją, o užnemunė teko Prūsijai, ir nuo to laiko daugiau nei šimtmečiui teisės raida čia pasuko skirtingomis kryptimis. Natūralu, jog Rusijos imperijai plečiant savo teritoriją reikėjo tvarkyti ir teisės šaltinius, pritaikyti teisę prie pasikeitusių aplinkybių, o be to, Rusija kurį laiką buvo izoliuota nuo Vakarų Europos, todėl veiksniai, turėję paskatinti teisės raidą imperijoje, smarkiai vėlavo. Kaip jau minėta, kurį laiką okupuotoje Lietuvoje dar galiojo Trečiasis LDK Statutas, o 19 a. Caro Nikolajaus I pavedimu Rusijos imperijos teisė imta iš esmės tvarkyti. Šio proceso išdava buvo 1835 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Rusijos imperijos įstatymų sąvadas. Rusijos imperijos vakarinėse gubernijose, įskaitant ir Lietuvą, įstatymų sąvadas įsigaliojo 1840 m., carui galutinai panaikinus vietinių įstatymų galiojimą.

Rusijos imperijos įstatymų sąvadas – itin didelės apimties teisės aktas. Sąvado medžiaga išdėstyta penkiolikoje tomų. Kaip baudžiamosios teisės šaltinis aktualus paskutinysis – penkioliktasis tomas, kuriame buvo aprašyti nusikaltimai, bausmės ir baudžiamosios teisenos įstatymai. Visas įstatymų sąvadas buvo nekokybiškas ir kritikuojamas to meto mokslininkų, pavyzdžiui, garsus teisės mokslininkas M. Römeris kai kurias sąvado dalis yra vadinęs „tikra teisės karikatūra“, o labiausiai pasenusios buvo

¹⁹ MAKSIMAITIS, M. Lietuvos Statutas kariakrantėje Ukrainoje. *Teisė*, 2000, t. 37, p. 76.

baudžiamosios teisės normos, įtvirtintos penkioliktame sąvado tome.²⁰

Ėmus atidžiau peržiūrėti baudžiamąją teisę, jau 1846 m. įsigaliojo Rusijos imperijos baudžiamasis kodeksas, kuris dar buvo vadintas Statutu. Kodeksas buvo didelės apimties, įsigaliodamas turėjęs 2224 straipsnius (po 1857 m. redakcijos – 2304), iš kurių 181 priskirtas prie bendrosios dalies, o likę 2043 – prie specialiosios. Įdomu tai, jog laisvės atėmimo bausmė minima 843 straipsniuose, manau, tai reiškia, jog beveik pusę aprašytų veikų okupacinis režimas laikė labai pavojingomis. Visos bausmės skirstytos į baudžiamąsias ir pataisos. Įdomu paminėti, jog palyginus su LDK Statutais, kodeksas numatė gan skirtingo pobūdžio laisvės atėmimo bausmes: suimtųjų pataisos kuopos, tvirtovės, kalėjimo, trumpalaikio arešto, darbo ir grasos namų.

Tačiau net ir didinant kodekso apimtį, įtvirtinant jame įvairias bausmes, ir šis baudžiamosios teisės šaltinis greitai ėmė nebeatitikti gyvenimo sąlygų, todėl 1864 m. iš šio kodekso į naują įstatymą buvo išskirti lengvesni nusikaltimai, o likusi dalis paredaguota ir sutrumpinta. 1869 m. įsigaliojo karo baudžiamasis statutai, kuris buvo taikomas kariškiams, o karo padėtyje galėjo būti taikytas ir civiliams gyventojams. Visgi šios naujovės nedavė norimo rezultato baudžiamosios teisės srityje ir 1881 m. imtasi esminio susitelkimo ties baudžiamosios teisės reforma. Šiais metais pradėti rengti nauji Rusijos baudžiamieji įstatymai. Šiam darbui sutelkti geriausi to meto Rusijos kriminalistai – I. Foinickis, N. Tagancevas ir kt. Mokslininkai tyrinėdami užsienio baudžiamuosius įstatymus (šiam reikalui į rusų kalbą buvo verčiami daugelio Vakarų Europos valstybių baudžiamieji įstatymai) sukūrė aukšto teorinio lygio baudžiamuosius nuostatus, kurie buvo patvirtinti 1903 m.²¹ Tai buvo tas teisės šaltinis, kuris vėliau galiojo ir tarpukario Lietuvoje, o literatūroje dažniausiai yra vadinamas 1903 m. Rusijos (o vėliau ir Lietuvos) baudžiamuoju statutu. Visgi Rusijos imperijoje visa apimtimi jis taip ir neįsigaliojo, nes jį patvirtinus buvo manyta, jog jis savo reglamentavimu labiau tinkantis liberalesnėms šalims, o galutinai kelią jo įsigaliojimui Rusijoje užkirto prasidėję revoliuciniai judėjimai ir Pirmasis pasaulinis karas.

Apibendrinant carinės okupacijos laikotarpio baudžiamosios teisės šaltinius, pastebėtina, jog panaikinus vietos įstatymų (LDK Trečiojo Statuto) galiojimą, Lietuvos teritorijoje prasidėjo teisinio reglamentavimo chaosas, trukęs visą okupacijos laikotarpį. Vos priimtas įstatymų sąvadas imtas taisyti, jame atsispindėjo pasenusios baudžiamosios teisės

²⁰ MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 53.

²¹ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 278.

nuostatos. Galiojantys baudžiamosios teisės šaltiniai buvo nuolat pildomi, skaidomi, keičiami naujais. Imperija iki pat 20 a. pradžios nesugebėjo kodifikuoti baudžiamosios teisės, nors pastebėtina, jog Rusijos mokslininkų parengtas 1903 m. baudžiamasis statutas buvo pažangus ir išliko pagrindiniu baudžiamosios teisės šaltiniu tarpukario Lietuvoje. Mano nuomone, tai galima pripažinti pozityviu Rusijos mokslininkų indėliu į Lietuvos teisę, nes tarpukariu atkūrus valstybę vargu, ar būtų pakakę iki okupacijos taikytų įstatymų galiojimo atstatymo, o 1903 m. statute atsispindėjo Vakarų Europos baudžiamosios teisės pasiekimai, ir sudarius tinkamas sąlygas juos kokybiškai perėmė atkurta Lietuvos valstybė. Taigi, sunku būtų išskirti kažkurį konkretų carinės okupacijos metais galiojusį baudžiamosios teisės šaltinį kaip pagrindinį to meto dokumentą, nes baudžiamosios normos intensyviai „migravo“ per įvairius šaltinius, kurie nuolat keitė savo formą, pavadinimą, reglamentuojamų santykių apimtį, buvo kritikuotini, nedinamiški (savo raida atsilikę nuo visuomenių santykių) ir nekokybiški.

Tačiau siekiant išvelgti ryškesnius pokyčius (apie raidą kalbėti vargu ar būtų tikslu, nes okupacinio režimo leidžiami teisės aktai nėra natūralios teisės šaltinių raidos rezultatas, bet svetimos teisės atsiradimas vietoje galiojusios savos teisės), pastebėtina, jog carinės okupacijos metais daugėja laisvės atėmimu baudžiamų veikų, o ir pati laisvės atėmimo bausmė įgauna naujų formų, nebeapsiriboja tik paprastu kalėjimu. Žinoma, kartu atsiranda ir daug naujų nusikalstamų veikų, kurių Statutuose nebuvo, ypač kalbant apie veikas, nukreiptas prieš valdžios santvarką.

1918 m. atsikūrusioje Lietuvoje buvo sudarytos teisinės sąlygos galioti prieškariniams įstatymams. Prieš karą galiojusios teisės tęstinumas konstituciniu lygmeniu nustatytas pirmajame Lietuvos konstituciniame akte – 1918 m. lapkričio 2 d. Tarybos priimtuose Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsnuose, kurių 24 straipsnyje paskelbta apie laikiną prieškarinių įstatymų išsaugojimą.²²

Kaip jau minėta, Rusijos okupacijos metais galioję baudžiamosios teisės šaltiniai nebuvo kokybiški ir tinkami atkurta Lietuvos valstybei, todėl Lietuvos valstybės tarybos 1918 m. lapkričio 26 d. posėdyje nutarta atnaujinti tik 1903 m. baudžiamojo statuto galiojimą.²³ Šis dokumentas buvo skubiai verstas į Lietuvių kalbą ir tapo galiojančiu, pagrindiniu Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniu. Tiesa, Klaipėdos krašte tuo metu galiojo 1871 m. Vokietijoje priimtas baudžiamasis kodeksas, kurio galiojimas čia pasibaigė tik po

²² MAKSIMAITIS, M. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918-1940 m. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 406.

²³ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 405.

Versalio sutarties pasirašymo – 1920 m. sausio 10 d. Taip pat Klaipėdos Seimelis leido ir kitus baudžiamuosius įstatymus, kurie kartu su Vokietijos baudžiamuoju kodeksu sudarė Klaipėdos krašto baudžiamosios teisės šaltinių sistemą.

1903 m. baudžiamąjį statutą sudarė 1 bendrosios dalies skyrius ir 35 specialiosios dalies skyriai. Be abejo, statutą teko pakoreguoti, pavyzdžiui, panaikinti straipsnius, nustatančius atsakomybę už veikas prieš Rusijos valdymą, maištą ir panašiai. Bendrąją dalį sudarė 72 straipsniai. Bendrojoje dalyje buvo įtvirtinta nusikaltimo samprata (statuto 1 straipsnis – „nusikaltimas tai kiekvieno žmogaus veika, kuri ją darant buvo draudžiama baudžiamuoju įstatymu ir už kurią nustatyta bausmė“). Mano nuomone, tai modernus apibrėžimas, kuris atskleidžia vieną iš baudžiamosios normos skirtumų nuo kitų normų – priešingumą baudžiamajam įstatymui, be to, jau pačioje nusikaltimo sampratoje atskleista, jog taikoma norma, kuri galiojo veikos padarymo metu. Taigi, jau pačioje nusikaltimo sampratoje įtvirtintas principas *lex retro non agit*. Bendrojoje dalyje taip pat aprašytas įstatymo galiojimas laike ir erdvėje, nurodytos kaltės formos (tyčia ir neatsargumas), nusikaltimo padarymo stadijos, bendrininkavimo klausimai, bausmių rūšys, atsakomybę sunkinančios ir lengvinančios aplinkybės. Įdomu, kad bausmių skyrimas (skyrimo taisyklės) anuomet dar buvo laikomas baudžiamojo proceso teisės dalyku, todėl jo statusas nereglamentavo.²⁴

Specialiąją statuto dalį sudarė daugiau nei 600 straipsnių. Tokia straipsnių gausa vyravo todėl, kad veikos buvo labai diferencijuotos, galiojo daug specialiųjų, kvalifikuotų sudėčių bendrųjų sudėčių atžvilgiu, štai vien vagystė turėjo per 20 savarankiškų sudėčių. R. Aliukonienė ir J. Machovenko pastebi, jog platesnis kai kurių veikų aprašymas, pavyzdžiui, atskiriant sunkius ir lengvus kūno sužalojimus, lyginant su seniau Lietuvoje galiojusiais baudžiamosios teisės šaltiniais, rodo įstatymų modernėjimą.²⁵

Statuto specialiojoje dalyje įtvirtintos tokios nusikaltimų rūšys: 1) nusikaltimai visuomenei; 2) nusikaltimai asmeniui; 3) nusikaltimai nuosavybei.

Statutas numatė tokias bausmių rūšis:

- 1) mirties bausmę;
- 2) sunkiųjų darbų kalėjimą (taip pat grasos, tvirtovės ar paprastą kalėjimą);
- 3) nutrėmimą;

²⁴ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 77.

²⁵ ALIUKONIENĖ, R.; ir MACHOVENKO, J. Baudžiamųjų įstatymų, reglamentuojančių atsakomybę už sunkų sveikatos sutrikdymą Lietuvoje, raida. *Teisė*. 2013, t. 88, p. 38.

4) areštą;

5) piniginę baudą.

Bausmės rūšis ar jos dydis buvo skiriamas pagal nusikaltimo sunkumą (veikos pagal sunkumą aiškiai suskirstytos statuto 3 straipsnyje, kur nurodyta, jog nusikaltimai gali būti: didieji nusikaltimai, nusikaltimai ir nusižengimai). Vaikai iki 10 metų laikyti nepakaltinamais, o nuo 10 iki 17 metų vaikų patraukimui baudžiamojon atsakomybėn reikėjo įrodyti jų pakaltinamumą, veikos metu padarytų veiksmų suvokimą. Taip pat nepilnamečiams negalėjo būti paskirta griežtesnė bausmė nei 15 metų laisvės atėmimo. Toks nepilnamečių atsakomybės reglamentavimas, manytina, yra modernus, o maksimali laisvės atėmimo jiems riba numatyta ir dabar galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse.

Pažymėtina, kad nors statutas buvo nežymiai pildomas, jis išliko pagrindiniu šalies baudžiamosios teisės šaltiniu visą tarpukario laikotarpį iki sovietinės okupacijos. Visgi kartu su baudžiamuoju statutu galiojo ir kiti baudžiamieji įstatymai, pavyzdžiui, Ypatingi Valstybės apsaugos įstatai, kurie numatė atsakomybę už veikas, nukreiptas prieš valstybės santvarką. 1934 m. jie buvo detalizuoti ir įgavo „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“ pavadinimą.²⁶

Taigi, tarpukario Lietuva iš esmės perėmė carinės okupantų valdžios geriausius laimėjimus baudžiamosios teisės srityje (1903 m. baudžiamąjį statutą) ir juos pritaikė prie pasikeitusių aplinkybių. Nors pati Rusija statute įtvirtintas idėjas perėmė iš Vakarų Europos valstybių, tad Rusijos indėlis į tarpukario Lietuvos baudžiamąją teisę, atsižvelgiant į tai, yra diskutuotinas. 1903 m. baudžiamasis statutas smarkiai skiriasi nuo iki okupacijos galiojusio LDK Statutų. Tarp naujovių, susijusių su teisės šaltinių raida (šiuo atveju, manau, būtų tikslinga teigti, jog natūrali teisės raida vyko Vakarų Europoje, tuo tarpu Lietuvoje įvyko tam tikras teisinės minties šuolis nuo tada, kai moderni LDK teisės raida buvo nutraukta carinės okupacijos ir buvo vėl atgaivinta 1918 m., perimant teisės mokslo pasiekimus per Vakarų Europos valstybių, dalinai per Rusijos mokslininkų darbus), paminėtina, jog 1903 m. statutas įtvirtino modernią nusikaltimo sampratą, įstatymo galiojimo laike ir erdvėje nuostatas, pakankamai plačią bausmių sistemą, išdėstant bausmes nuo griežčiausios (mirties bausmės) iki švelniausios (piniginės baudos). Taip pat statute randama nusikaltimų klasifikacija, kuri

²⁶ Tautai ir valstybei saugoti įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1934, nr. 437-3044.

turėjo įtakos ir bausmės parinkimui. Visa tai gan smarkiai modernizuoja nusikaltimo ir bausmės institutus. Taip pat gan moderniai imami spęsti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai, nustatant ir maksimalią laisvės atėmimo bausmę, mažesnę nei pilnamečiams nusikaltėliams.

2.4. Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai sovietinės okupacijos metais

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą. Natūralu, jog nepriklausomoje valstybėje galiojęs 1903 m. baudžiamasis statutas bei kiti baudžiamosios teisės šaltiniai nebegalėjo būti taikomi, todėl neprabėgus nei keliems mėnesiams po okupacijos (1940 m. rugpjūtį) okupacinio režimo nuožiūra buvo pakeisti „reikiami“ baudžiamojo statuto straipsniai, o 1940 m. lapkričio 6 d. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė įsaką „Dėl laikino taikymo RTFSR baudžiamųjų, civilinių ir darbo įstatymų Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijose“. Šis įsakas numatė, jog už veikas, padarytas Lietuvoje, baudžiama pagal RTFSR baudžiamąjį kodeksą, kuris Rusijoje buvo priimtas 1926 m. Svarbu paminėti, jog aptariamo įsako 3 straipsnis numatė, jog pagal šį kodeksą baudžiama ir už veikas, padarytas dar iki jam įsigaliojant nurodytose teritorijose, kas iš esmės neatitinka ne tik dabartinės ar to meto baudžiamosios teisės minties, bet prieštaravo net romėnų laikais žinotam teisės principui *lex retro non agit*. Paminėtina, jog tokios baudžiamojo įstatymo taikymo taisyklės buvo visai ne teorinė okupacinio režimo idėja, bet, deja, to išdava tapo dešimtys tūkstančių mirties bausmę ar ilgametį laisvės atėmimą paskyrusių nuosprendžių Lietuvos gyventojams.²⁷

RTFSR baudžiamasis kodeksas turėjo bendrąją ir ypatingąją dalį. Bendrąją dalį kaip ir įprasta sudarė bendro pobūdžio normos, apėmusios baudžiamojo įstatymo uždavinius, baudžiamąją politiką, lygtinį atleidimą ir kt. Kodekso ypatingoji dalis buvo suskirstyta į 10 skyrių, kurie draudė tokių rūšių nusikaltimus: valstybinius, nusikaltimus valdymo tvarkai, tarnybinius, turtinius, nusikaltimus gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui, taip pat ūkinius, turtinius ir karinius. Dėl ypatingai griežtų bausmių už nusikaltimus prieš sovietinę, komunistinę tvarką, manytina, jog kodeksas iš esmės buvo skirtas įtvirtinti okupacinį režimą,

²⁷ ABRAMAVIČIUS, A., *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 79.

atgrasyti okupuotų kraštų žmones nuo pasipriešinimo vykdomai valdžiai. Kaip pavyzdį galima būtų paanalizuoti aptariamo kodekso 58 straipsnį, kuris numatė atsakomybę už politinius nusikaltimus: Tėvynės išdavimą, ginkluotą sukilimą, pagalbą užsienio valstybei, pagalbą bandantiems nuversti komunistinį režimą, sabotажą kapitalistų naudai, dalyvavimą antisovietinėje veikloje ir kt. Iš viso 58 straipsnį sudarė 14 dalių, kurių kiekviena įtvirtino savarankišką nusikaltimo sudėtį. Sovietinės okupacijos metais vien šio straipsnio pagrindu buvo nuteista daugiau nei 140000 Lietuvos gyventojų, kuriems buvo įvykdyta mirties bausmė, paskirtas ilgametis laisvės atėmimas arba tremtis.²⁸ Taigi, mano nuomone, baudžiamasis įstatymas sovietinės okupacijos pradžioje daugiausia buvo skirtas jėga, grasinant baudžiamuoju persekiojimu ir sunkiausiomis kriminalinėmis bausmėmis sunaikinti bet kokios formos rezistenciją ir įtvirtinti socialistinę santvarką.

Tiesa, RTFSR baudžiamojo kodekso galiojimas Lietuvoje buvo trumpam sustabdytas kai 1941–1944 m. raudonąją armiją išstūmė A. Hitlerio vadovaujama nacistinės Vokietijos kariuomenė. Vokietija panaikino Sovietų Sąjungos įstatymų galiojimą Lietuvoje ir leido Lietuvoje taikyti iki sovietinės okupacijos galiojusius baudžiamuosius įstatymus. Tiesa, reikia paminėti, jog toks Lietuvos įstatymų taikymas buvo labai reliatyvus, skirtingi įstatymai turėjo būti taikomi vokiečiams ir žydams. Nors laikinai ėmė veikti Lietuvos teismai, tačiau vokiečių policijos ar kitų įstaigų nutarimai buvo viršesni. 1944 m. vasarą Sovietų Sąjunga vėl užėmė Lietuvos teritoriją. Iš karto buvo grąžintas RTFSR baudžiamojo kodekso galiojimas. Tiesa, 1947–1950 m. laikotarpiu buvo visiškai panaikinta mirties bausmė, nors 1954 m. nusikaltimų ratas, už kuriuos buvo taikoma ši bausmė, dar labiau išsiplėtė. Ypatingai sunkios kriminalinės bausmės ir griežta baudžiamoji politika, manytina, sietina su Stalino diktatūriniu režimu, nes po šio diktatoriaus mirties Lietuvoje buvo pradėtas rengti pažangesnis baudžiamasis kodeksas, kuris buvo priimtas 1961 m. birželio 26 d., o įsigaliojo tų metų rugsėjo 1 d. Nuo šios dienos RTFSR baudžiamasis kodeksas Lietuvoje nebebuvo taikomas, o naujasis kodeksas buvo nebe Maskvos „atsiųstas“, bet parengtas vietinės valdžios.

Apibendrinant okupacijos laikotarpio baudžiamosios teisės šaltinius nuo 1940 m. iki 1961 m., pastebėtina, jog sovietinis, diktatūrinis režimas nulėmė, jog daugiausia ir griežčiausiai buvo baudžiama už nusikaltimus valdymo tvarkai, tokių rūšių nusikaltimų aptartame kodekse, palyginti su kitais aptartais dokumentais, buvo kone daugiausia. Be to,

²⁸ ANUŠAUSKAS, A. *Teroras 1940-1958m.* Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 293.

augo nusikaltimų ratas, už kuriuos galėjo būti skirta mirties bausmė, kas rodo baudžiamosios politikos griežtėjimą.

1961 m. baudžiamąjį kodeksą taip pat sudarė bendroji ir ypatingoji dalis. Bendroji dalis turėjo 61 straipsnį, išdėstytą 5 skyriuose: 1) bendrieji nuostatai; 2) nusikaltimas; 3) bausmė; 4) bausmės skyrimas ir atleidimas nuo bausmės; 5) priverčiamosios medicininės ir auklėjamojo pobūdžio priemonės. Ypatingoji dalis susidėjo iš 221 straipsnio, išdėstyto 11 skyrių pagal nusikalstamos veikos objektą.²⁹ Aptariamasis kodeksas buvo intensyviai pildomas ir keičiamas, buvo siekiama mažinti nuteistųjų skaičių, todėl daugiausia dėmesio skirta atleidimo nuo bausmės instituto išplėtimui, nors praktiškai visos sankcijos buvo orientuotos į laisvės atėmimo bausmę. Manytina, siekdamas mažinti nuteistųjų šia bausme skaičių, 1982 m. gruodžio 30 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė įsaką „Dėl turtinių bausmių platesnio taikymo“. Taigi matyti, jog bausmės laikui bėgant švelnėjo, mano nuomone, tokia baudžiamoji politika neatsiejama sietina su paties sovietinio režimo švelnėjimu. Visgi aptariamam laikotarpiui iki 1990 m. smarkiai plėtėsi ir nusikalstamų veikų ratas, tarp įdomesnių paminėtina, pavyzdžiui, neteisėtas karate mokymas. Šią veiką laikyčiau įdomia to meto kontekste, nes tam tikra prasme ją galima laikyti pavojinga režimui, pavyzdžiui, jei rezistencinio judėjimo nariai gerai išmanytų kovos menus, jie keltų didesnę grėsmę. Pagal 1961 m. baudžiamąjį kodeksą atsakomybėn galėjo būti traukiami 16 m. amžiaus sulaukę asmenys, o tam tikrais atvejais (nužudymas, išžaginimas ir kt.) atsakomybė galėjo atsirasti ir nuo 14 m. Toks subjekto amžiaus nustatymas praktiškai nesiskiria nuo dabar galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekse įtvirtinto.

Apibendrinant Sovietų Sąjungos okupacijos metu Lietuvoje galiojusius baudžiamuosius įstatymus, pažymėtina, jog dauguma jų ypatybių atsirado todėl, jog režimas buvo okupacinis, o pati sistema socialistinė, o tai dar labiau orientuoja įstatymo leidėją į valstybės, jos turto apsaugą, o ne į atskiro individo apgynimą. Švelnėjant sovietiniam režimui, kartu švelnėjo ir baudžiamoji politika, 1961 m. baudžiamasis kodeksas buvo liberalesnis, manytina, keitėsi kartu su gyvenimo sąlygomis, kaip ir turėtų būti būdinga moderniam teisės šaltiniui. Išskirtinas įstatymų leidėjo siekis plėsti atleidimo nuo bausmės institutą bei bausmių švelninimas.

²⁹ ANDRIULIS, V., *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 482.

2.5. Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai nuo 1990 m. iki dabartinio baudžiamojo kodekso

1990 m. kovo 11 d. Lietuva atkūrė savo nepriklausomybę. Prasidėjo esminis persitvarkymas nuo socialistinės, planinės tvarkos iki laisva rinka grįsto, demokratinio valstybės modelio. Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje liko galioti 1961 m. baudžiamasis kodeksas, tačiau natūralu, jog kai kurie jo straipsniai iš karto buvo panaikinti, nes negalėjo būti suderinti su pasikeitusia valstybine santvarka. 1990 m. kovo 11 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ 3 punkte buvo įtvirtinta nuostata, jog lieka galioti tik tie iki šiol galioję teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui.³⁰ Šioje vietoje, manau, įdomu pastebėti, jog reglamentavimas konstituciniu lygmeniu iš esmės nesiskiria nuo galiojusio tarpukariu iš karto po nepriklausomybės paskelbimo 1918 m. Remiantis šiuo įstatymu, iš baudžiamojo kodekso buvo pašalinta daugelis valstybinių nusikaltimų, normos, draudusios spekuliaciją, vertimąsi verslu ir kitos nesuderinamos su pasikeitusia santvarka. Kadangi senasis įstatymas ženkliai prasilenkė su pasikeitusia realybe, jis buvo dažnai keičiamas, o vien iki 1994 m. aptariamasis kodeksas buvo pakeistas apie 90 kartų. 1994 m. liepos 19 d. įstatyme³¹ padaryti esminiai baudžiamojo kodekso pakeitimai. Bendrojoje dalyje buvo pakeisti 35 straipsniai iš tuo metu galiojusių 73, 17 straipsnių panaikinti, sukurtos 4 naujos normos. Matyti, jog iš seniau galiojusios bendrosios kodekso dalies neliko net vienos ketvirtosios. Ne mažiau keista ir specialioji dalis, o būtent iš 219 straipsnių – 19 panaikinta, 60 pakeista, 133 straipsnių įgavo naują redakciją. Visiškai „nepaliestų“ straipsnių liko tik apie 10.³² Visgi net ir įgyvendinus tokio masto aptariamą kodekso pakeitimus, jo struktūra, sankcijų išdėstymas (apskritai, daugiausia normų pakeitimai ir atsispindėjo sankcijose) ir kiti dalykai vis dar neleido jam būti pakankamai moderniu ir tinkamu. Todėl natūralu, jog buvo nuspręsta pradėti rengti naują, modernų baudžiamąjį kodeksą, kurio projektas Seimui buvo pateiktas svarstyti 1996 m. pabaigoje, nors priimtas jis buvo tik 2000 m. rugsėjo 26 d., o įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d.³³

³⁰ Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, nr. 9-224.

³¹ Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 60-1182.

³² ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 84.

³³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.

Iki įsigaliojant naujam baudžiamajam kodeksui ir toliau vyko parengiamieji darbai, siekiant suformuoti modernesnę, laikmetį atitinkančią baudžiamąją politiką, buvo kuriamos ir tobulinamos galiojančio kodekso nuostatos. Kaip įstatymų leidėjo noro švelninti baudžiamąją politiką pavyzdys, galėtų būti 1999 m. lapkričio 25 d. Seimo priimtas įstatymas, kuriuo buvo sumažinta už daugelį veikų skirtina minimali laisvės atėmimo bausmė.³⁴ Taip pat labai įdomu paminėti faktą, jog tik 1998 m. gruodžio 21 d. Lietuvoje buvo panaikinta mirties bausmė.³⁵ Jau patvirtinus naująjį baudžiamąjį kodeksą, dar iki jam įsigaliojant, ir toliau buvo galima pastebėti baudžiamosios politikos švelnėjimą, pavyzdžiui, 2001 m. spalio 9 d. minimalus baudos dydis buvo sumažintas nuo 5 MGL iki 1 MGL.³⁶ O štai 2002 m. gruodžio 10 d. įstatymas numatė, jog kontrabanda užtraukia baudžiamąją atsakomybę tik tuomet, jei nusikalstamo dalyko vertė viršija 250 MGL.³⁷

Apibendrinant matyti, jog nuo nepriklausomybės atkūrimo iki naujojo baudžiamojo kodekso įsigaliojimo vyko esminė baudžiamosios politikos pertvarka, atlikta daugybė įstatymų pakeitimų. Apskritai, šiam laikotarpiui buvo būdingas baudžiamosios politikos švelninimas, kuriami baudžiamieji įstatymai buvo modernūs ir atitiko tarptautinę teisę. Lietuva sėkmingai ir savarankiškai, nors ir ne per itin greitą laiką parengė kokybišką, dabar galiojantį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, kuris, kaip jau minėta, įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. Paminėtina, jog tą pačią dieną įsigaliojo ir dabartiniai baudžiamojo proceso bei bausmių vykdymo kodeksai.

³⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 79, 80, 85, 201(1), 203(1), 212, 213(1), 225, 229, 230, 230(1), 231, 232(1), 232(4), 234, 236, 237, 239, 243, 246, 251, 253, 254, 256, 260, 264, 271, 274, 275, 278, 280, 281, 291, 292, 293, 296, 309, 310, 314, 315, 316, 320, 321, 323, 326(1), 326(2), 328, 329(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 106-3059.

³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 22, 24, 42, 43, 49, 50, 54(1), 71, 75, 105, 227(1), 227(3) straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998, nr. 115-3238.

³⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 32 ir 54(2) straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 91-3188.

³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 11(1), 45, 53(1), 232(1), 232(2), 232(5), 232(8), 312, 321(2) straipsnių pakeitimo, 232(3) straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir Kodekso papildymo 340(1) straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 123-5544.

3. Galiojantys Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai ir jų sistema

Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai, nagrinėtini šiame darbe, nustatyti darbo pirmojoje dalyje analizuojant Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinio sampratą. Atsižvelgiant į darbo pirmojoje dalyje aptartas aplinkybes, pasirinkta analizuoti šiuos Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinius:

- 1) Konstituciją;
- 2) tarptautinę ir ES teisę;
- 3) įstatymus;
- 4) poįstatyminius teisės aktus;
- 5) Lietuvos ir tarptautinių teismų praktiką;
- 6) baudžiamosios teisės doktriną.

Šioje darbo dalyje analizuojami dabar galiojantys Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės šaltiniai, tiriama jų sistema, bandoma atskleisti kiekvieno šaltinio vietą joje ir jo taikymo ypatybes.

3.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija

Lietuvos Respublikos Konstitucija pagrįstai dar vadinama pagrindiniu šalies įstatymu. Tai tautos priimtas ir jos valią išreiškiantis teisės aktas, duodantis atspirtį visiems kitiems įstatymams. Pačioje Konstitucijoje įtvirtinta, jog ji yra tiesioginio taikymo aktas (6 str. 1 d.), kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija (6 str. 2 d.) ir tai, kad negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, priešingas Konstitucijai (7 str. 1 d.). Taigi, Konstitucija, būdama viršesnė už kitus įstatymus ir kitokius teisės aktus, yra teisės sistemos pagrindas.³⁸ Kadangi Konstitucija yra visos teisinės sistemos pagrindas, joje galima rasti visoms teisės šakoms būdingų normų, įskaitant ir baudžiamąją teisę. Šiuo atžvilgiu, Konstitucijos vieta Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje, hierarchijos prasme, kaip ir būtų aiški – ji yra

³⁸ KŪRIS, E. Konstitucinė dvasia. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 30(22), p. 18.

pagrindinis šaltinis, kuriam negali prieštarauti jokie kiti teisės aktai, kitaip tariant, Konstitucija yra teisės šaltinių, taip pat ir baudžiamosios teisės šaltinių hierarchijos viršūnėje. Tačiau, siekiant išanalizuoti Konstituciją kaip baudžiamosios teisės šaltinį, mano nuomone, reikia atsakyti į tris esminius klausimus: 1) kokie būtent Konstitucijoje įtvirtinti principai (normos) priskirtini baudžiamajai teisei; 2) ar šios normos iš tiesų gali būti taikomos tiesiogiai, t. y. baudžiamojoje praktikoje; 3) kokiomis formomis pasireiškia Konstitucijos sąveika su baudžiamąja teise.

Svarbiausi baudžiamajai teisei skirti konstituciniai principai yra šie:

1) įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės (7 str. 3 d.). Ši nuostata yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 2 str. 2 d., kurioje nustatyta, kad įstatymo nežinojimas nuo baudžiamosios atsakomybės neatleidžia;

2) draudžiama išduoti Lietuvos Respublikos pilietį kitai valstybei, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nenustato kitaip (13 str. 2 d.). Šis principas reikšmingas baudžiamajai teisei ekstradicijos instituto nuostatų formavimo prasme, jis nustato esminį ribojimą, jog Lietuvos pilietis gali būti perduotas užsienio valstybei ar Tarptautiniam baudžiamajam teismui tik tarptautinių dokumentų pagrindu. Ekstradicijos nuostatos įtvirtintos Baudžiamojo kodekso 9 str.;

3) žmogaus laisvė neliečiama (20 str. 1 d.), žmogaus asmuo neliečiamas (21 str. 1 d.), žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas (22 str. 1 d.). Šios nuostatos kyla iš teisėtumo ir humanizmo principų, jų įgyvendinimas ypatingai reikšmingas užtikrinant asmens teises baudžiamajame procese. Šiose Konstitucijos nuostatose yra absoliučių draudimų, pavyzdžiui, visais atvejais draudžiama žmogų kankinti (21 str. 3 d.), ir sąlyginių draudimų, pavyzdžiui, informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą (22 str. 3 d.). Visgi šios nuostatos reikšmingos ne tik procesine prasme, bet atsispindi ir Baudžiamajame kodekse, pavyzdžiui, normose, kurios gina asmens orumą (22 skyrius), sveikatą (18 skyrius), laisvę (20 skyrius) ir kt.;

4) nuosavybė neliečiama (23 str. 1 d.). Šis straipsnis taip pat numato, jog nuosavybės teisę saugo įstatymas (23 str. 2 d.). Manytina, geriausias šios nuostatos „atspindys“ yra Baudžiamojo kodekso 28 skyrius, kuriame aprašyti nusikaltimai nuosavybei, turtinėms teisėms bei turtiniams interesams. Šiame skyriuje įtvirtintų nusikaltimų pagrindinis objektas yra visų rūšių nuosavybė. Tiesa, paminėtina, jog nuosavybė ar turtiniai interesai yra ir kai kurių kitų rūšių nusikalstamų veikų papildomu objektu, pavyzdžiui, nusikaltimų finansų sistemai, tarkim netikros elektroninės mokėjimo priemonės gaminimas, tikros elektroninės

mokėjimo priemonės klastojimas ar neteisėtas disponavimas elektronine mokėjimo priemone arba jos duomenimis (Baudžiamojo kodekso 214 str. 1 d.).³⁹ Konstitucijos 23 str. 3 d. įtvirtina nuostatą, jog nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka. Tokia nuostata reikšminga ir turto konfiskavimo instituto normoms, kurios įtvirtintos Baudžiamojo kodekso 72 str. Dėl turto konfiskavimo, kaip išimties iš aptariamų nuostatų, yra pasisakęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime išaiškinęs, jog turto konfiskavimas nepažeidžia Konstitucijos 23 straipsnio nuostatų;⁴⁰

5) žmogaus būstas neliečiamas (24 str. 1 d.). Konstitucija numato, jog būstas, o tiksliau jo neliečiamumas, yra tam tikra vertybė, teisinis gėris, kuris gali būti pažeistas tik įstatymo nustatyta tvarka (24 str. 2 d.). Ši nuostata Baudžiamajame kodekse atsispindi keleriopai. Visų pirma, Baudžiamasis kodeksas numato baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą asmens būsto neliečiamumo pažeidimą (165 str.). Antra, neteisėtas patekimas į patalpą (įskaitant būstą) laikomas kai kurių nusikaltimų kvalifikuojančiu požymiu, pavyzdžiui, plėšimas įsibraunant į patalpą (180 str. 2 d.). Trečia, būtiniosios ginties institutas turi normą, kuri įtvirtina taisyklę, jog būtiniosios ginties ribų peržengimu nelaikoma veika, padaryta ginantis nuo įsibrovimo į būstą (28 str. 3 d.);

6) žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti (25 str.), minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma (26 str.). Siekdamas užtikrinti šias Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teises, įstatymų leidėjas sukūrė visą Baudžiamojo kodekso skyrių, skirtą veikoms, kuriomis diskriminuojama ar kurstoma neapykanta prieš asmenis dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitų, tam tikrą asmenų grupę identifikuojančių požymių (Baudžiamojo kodekso 25 skyrius);

7) įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs (29 str. 1 d.). Šios nuostatos nereikėtų suprasti formaliai. Štai, pavyzdžiui, kalbant apie bausmės už nusikaltimą skyrimą, teismas atsižvelgia į kaltininko asmenybę (Baudžiamojo kodekso 54 str. 2 d. 5p.). Be to, asmuo, padaręs nusikalstamą veiką pirmą kartą, bus baudžiamas kito dydžio ir net kitos rūšies bausme nei, pavyzdžiui, pavojingas recidyvistas. Toks įstatymo pritaikymas nelaikytinas asmenų lygybės įstatymui principo pažeidimu.

³⁹ ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 28.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, jog konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, jog gali būti nustatytas skirtingas įstatyminis reguliavimas asmenims, kurie yra skirtingose teisinėse padėtyse;⁴¹

8) bausmė gali būti skiriama tik remiantis įstatymu (31 str. 4 d.). Ši konstitucinė nuostata visų pirma įpareigoja įstatymų leidėją sukurti aiškias kriminalinės bausmės skyrimo taisykles. Šios taisyklės išdėstytos Baudžiamojo kodekso 8 skyriuje. Be to, Baudžiamajame kodekse įtvirtinta, jog asmuo atsako pagal aptariamą kodeksą tik tuo atveju, jei jo veika buvo uždrausta baudžiamojo įstatymo, galiojusio veikos metu (2 str. 1 d.), kitaip tariant, bausmė gali būti skirta tik nusikaltimą padariusiam asmeniui, jei tos veikos metu veiksmai laikyti nusikalstamais. Antra, ši nuostata reikšminga asmens teisių apsaugai baudžiamajame procese, nes nustato teismo nuosprendžio įstatyminio pagrįstumo būtinybę;

9) niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą (31 str. 5 d.). Ši nuostata įtvirtinta ir Baudžiamojo kodekso 2 str. 6 d. Ji kyla iš baudžiamosios teisės principo *Non bis in idem*. Tai, jog Konstitucijos 31 str. 5 d. atspindi minėtą principą, yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas 2001 m. gegužės 7 d. nutarime.⁴² Šis principas reiškia, jog jei dėl konkretaus asmens, konkrečios veikos jau yra priimtas ir įsiteisėjęs teismo nuosprendis (apkaltinamasis ar išteisinamasis), jis nebegali būti už tą pačią veiką, t. y. tuo pagrindu traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Visgi *Non bis in idem* principo pažeidimu nelaikomi atvejai, kai asmuo, patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, už tą pačią veiką traukiamas drausminei, turtinei ar kitos rūšies atsakomybei, pavyzdžiui, pagal valstybės tarnybos įstatymą. Tokiu atveju asmuo gali būti už tą pačią veiką nubaustas ir pagal baudžiamąjį įstatymą ir, tarkime, pagal Darbo kodeksą, pavyzdžiui, jei asmuo, padaręs nusikaltimą darbe, tuo pačiu pažeidė darbo tvarką, jam gali kilti ir baudžiamoji atsakomybė bei taikomas atleidimas iš darbo ar kita drausminė nuobauda. Be to, paminėtina, jog *Non bis in idem* principo pažeidimu ne visais atvejais laikytina ir nuteistojo ekstradicija dėl tos pačios veikos, už kurią jis jau atliko bausmę išduodančioje šalyje, nes veikų turinys skirtingose valstybėse gali nesutapti.⁴³

Matyti, jog Konstitucijoje įtvirtintos principinės baudžiamosios teisės nuostatos,

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 130² straipsnio (1994 m. liepos 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁴³ ČEPAS, A. Non bis in idem taisyklė kaip ekstradicijos leistinumų sąlyga. *Teisė*, 2002, t. 44, p. 13.

principinės vertybės ir jų apsaugos tvarka. Kai kurie draudimai yra absoliutūs, kiti – sąlyginiai, t. y. paliekami reguliuoti įstatymų leidėjui. Iš pateiktų konstitucinių normų analizės matyti, jog visos jos skirtinga apimtimi ir forma atsispindi Baudžiamajame kodekse. A. Baranskaitės ir J. Prapiesčio nuomone, įstatymų leidėjui pareiga, įtvirtinti baudžiamojoje teisėje nuostatas, kuriomis būtų saugomi kiekvienas žmogus ir visuomenė nuo nusikalstamų kėsinių, kyla jau iš pačios Konstitucijos preambolės, kurioje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis.⁴⁴

Žinoma, Konstitucijoje yra ir bendrųjų teisinių principų, tokių kaip teisingumo, protingumo, proporcingumo ir kt., kurie reikšmingi baudžiamajai teisei. Štai, pavyzdžiui, bausmės institutui didelę reikšmę turi Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas⁴⁵, kuris atskleidžia proporcingumo principo reikšmę. Šiame nutarime išaiškinta, jog už teisės pažeidimus negalima nustatyti tokių sankcijų, kurios akivaizdžiai neproporcingos teisės pažeidimams ir bausmės paskirčiai, įstatymuose sankcijos turi būti tokios, kad būtų galima įvertinus sunkinančias, lengvinančias ir kitas aplinkybes paskirti adekvačią bausmę. Kai kurie konstituciniai institutai, pavyzdžiui, amnestija ir malonė, padeda baudžiamojoje teisėje įgyvendinti humanizmo principą (tai plačiau analizuojama šio darbo 3 dalies, 3 skyriaus, 1 poskyryje).

Visgi lieka aktualus klausimas dėl tiesioginio konstitucinių nuostatų taikymo baudžiamojoje praktikoje bei jų sąveikos su baudžiamąja teise formų. V. Pavilionio nuomone, konstitucinių principų tiesiogiai pritaikyti baudžiamojoje praktikoje yra neįmanoma, nes konstitucinį principą reikia įgyvendinti per konkrečias baudžiamosios teisės normas. Be to, minėtas autorius pažymi, jog Konstitucija kalba apie tai, kad įstatyme turi būti specialios normos, kurios nustatytų, kaip konkrečiai realizuojamos Konstitucijos nuostatos.⁴⁶ A. Baranskaitė ir J. Prapiestis pastebi, jog Konstitucija yra vientisa ir negalima jos taikyti nesistemiškai, nes vieni konstituciniai principai taptų svarbesni už kitus, o aiškinant baudžiamuosius įstatymus turi būti remiamasi visa Konstitucija, o ne vienu atskiru jos

⁴⁴ BARANSKAITĖ, A.; ir PRAPIESTIS, J. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos kontekste. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85), p. 35.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁴⁶ PAVILONIS, V. Konstitucija ir baudžiamosios teisės problemos. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga*. Panevėžys: Teisė, 1994, p. 53-54.

principu.⁴⁷ Taigi, galima manyti, jog Konstitucija nors ir yra tiesioginio taikymo aktas, jos atskirų nuostatų tiesioginis pritaikymas baudžiamojoje praktikoje negalimas. Visgi Konstitucija užtikrina, jog nebus taikomi jos nuostatų neatitinkantys įstatymai. Štai A. Abramavičius ir E. Jarašiūnas pastebi, jog Konstitucijos nuostatų poveikis baudžiamojoje praktikoje pasireiškia tada, kai teismai kreipiasi į Konstitucinį Teismą, prašydami spręsti, ar baudžiamasis įstatymas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai. Tokiu atveju būtent Konstitucinio Teismo išvada, aiškinant atitiktis Konstitucijai klausimą, ir nulemia vienokio ar kitokio teismo sprendimo priėmimą.⁴⁸ Minėtas autorių kolektyvas taip pat pastebi kitas dvi Konstitucijos ir baudžiamosios teisės sąveikos formas: 1) Konstitucijos poveikį baudžiamosios teisės mokslui; 2) Konstitucijos poveikį baudžiamajai teisėkūrai. Autorių teigimu, būtent per įtaką baudžiamosios teisės mokslui, teisėkūrai bei Konstitucinio Teismo poveikį taikant baudžiamąsias normas ir atsiskleidžia tikroji konstitucinės dimensijos baudžiamojoje teisėje reikšmė.⁴⁹

Apibendrinant, manytina, jog nors Konstitucijoje ir įtvirtinta, jog ji tiesioginio taikymo aktas, baudžiamojoje praktikoje tiesioginis jos taikymas pasireiškia tik per Konstitucinio Teismo sprendimus dėl baudžiamųjų įstatymų atitiktis Konstitucijai. Visgi Konstitucija sąveikauja su baudžiamąja teise ir per teisės mokslą bei teisėkūrą padeda įstatymų leidėjui nenukrypti nuo joje įtvirtintų vertybių, mokslininkams ir universitetuose ruošiamiems teisininkams padeda geriau suprasti baudžiamosios teisės saugomų gėrių reikšmę ir turinį, tokiu būdu padedama spręsti įvairias baudžiamosios teisės problemas. Darytina išvada, jog Konstitucija yra Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių hierarchijos viršūnėje, įtvirtina pagrindines vertybes, principus, iš kurių kyla kiti įstatymai, įskaitant ir baudžiamuosius. Iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga sukurti tokius įstatymus, kurie gintų vertybes, įtvirtintas Konstitucijoje, todėl labiausiai su baudžiamąja teise susijusios nuostatos įtvirtintos ir Baudžiamajame kodekse.

⁴⁷ BARANSKAITĖ, A.; ir PRAPIESTIS, J. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos kontekste. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85), p. 32.

⁴⁸ ABRAMAVIČIUS, A.; ir JARAŠIŪNAS, E. Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 2004, t. 53, p. 23.

⁴⁹ ABRAMAVIČIUS, A.; ir JARAŠIŪNAS, E. Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 2004, t. 53, p. 12.

3.2. Tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė

Laisvajame pasaulyje valstybės pareigas prisiima ir teises įgyja laisva valia, todėl natūralu, jog pagrindinis tarptautinės teisės šaltinis – tarptautinės sutartys. Tarptautiniai susitarimai, žinoma, pasaulyje egzistuoja nuo senovės laikų, tačiau 1969 m. gegužės 23 d. (įsigaliojo 1980 m. sausio 27 d.) buvo priimta Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“⁵⁰, kuri reglamentuoja tarptautinių sutarčių sudarymą, įsigaliojimą, taikymą, negaliojimo pagrindus ir kitus tarptautiniams susitarimams reikšmingus klausimus. Istorija lėmė, jog Lietuvoje ši konvencija įsigaliojo tik 1992 m. vasario 14 d., o 1992 m. spalio 25 d. įsigaliojusi dabartinė Konstitucija skelbia, jog tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis (138 str. 3 d.). Lietuvos baudžiamojoje teisėje atsiradus visiškai naujam šaltiniui – tarptautinėms sutartims, natūraliai atsirado ir su jų taikymu susijusių problemų. Visų pirma, nebuvo aišku, kaip reikėtų taikyti tarptautines sutartis vidaus baudžiamojoje teisėje. Kitaip tariant, nebuvo aišku, ar teismai gali remtis tarptautinės sutarties nuostatomis tiesiogiai. 1995 m. sausio 24 d. Konstitucinis Teismas konstatavo, jog tarptautinės sutartys baudžiamojoje teisėje negali būti taikomos tiesiogiai.⁵¹ 1999 m. buvo priimtas Tarptautinių sutarčių įstatymas⁵², kuris numato, jog tarptautinė sutartis turi įstatymo galią, nurodo ratifikavimo procedūras, reglamentuoja tarptautinių sutarčių įtraukimą į nacionalinę teisę. Visgi V. Piesliakas pastebi, jog tarptautinių sutarčių įtraukimas į nacionalinę teisę, kaip jų taikymo sąlyga, nereiškia, jog tarptautinės sutartys apskritai negali būti taikomos tiesiogiai. Tiesiogiai gali būti taikomos bendrojo pobūdžio sutartys, liečiančios žmogaus teises, taip pat Europos Sąjungos teisės aktai, išvardyti Baudžiamojo kodekso priede.⁵³ Kaip vieną iš tiesioginio tarptautinės sutarties taikymo pavyzdžių, V. Piesliakas mini kasacinio teismo 2003 m. S. N. bylą, kurioje buvo tiesiogiai taikyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.⁵⁴

⁵⁰ 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 13-480.

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*.

⁵² Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 60-1948.

⁵³ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. I knyga*. Vilnius: justitia, 2009, p. 29.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. *2003 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-322/2003*.

Paminėtina, jog Tarptautinių sutarčių įstatymas numato, jog, atsiradus kolizijai tarp įstatymo ir tarptautinės sutarties, taikomos tarptautinės sutarties nuostatos (11 str. 2 d.). Mano nuomone, toks kolizijos sprendimo reglamentavimas nacionaliniu lygmeniu leidžia teigti, jog galiojanti tarptautinė sutartis Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių hierarchijoje užima aukštesnę vietą nei įstatymas.

Tarptautinės sutartys teisės moksle klasifikuojamos įvairiai: 1) pagal sutarties dalyvių skaičių sutartys skirstomos į dvišales ir daugiašales; 2) pagal galiojimo erdvę galima išskirti regionines ir universalias sutartis; 3) pagal galimybę šalims prisijungti prie sutarties išskirtinos atvirosios ir uždarnosios tarptautinės sutartys ir kt. Taip pat paminėtina, jog tarptautinės sutartys pavadinamos pagal jų išorės formą: chartijomis, deklaracijomis, konvencijomis, statutais arba tiesiog sutartimis, pavadinime taip pat nurodant ir jos reglamentuojama dalyką. Šiame darbe pasirinkta tarptautinės sutartis, reikšmingiausias Lietuvos baudžiamajai teisei, suskirstyti į tris grupes: 1) užtikrinančias asmens teises baudžiamajame procese; 2) sutartis dėl tarptautinės teisinės pagalbos baudžiamajame procese; 3) sutartis, kuriose įtvirtintos nusikalstamos veikos.

Manytina, jog svarbiausias tarptautinis dokumentas, skirtas asmenų teisėms ir laisvės apsaugoti – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kuri Lietuvoje įsigaliojo 1995 m. balandžio 25 d.⁵⁵ Konvencijoje įtvirtinta, jog niekas negali būti kankinamas, negali būti skirtos kankinimo ar kitokios žiaurios bausmės (3 str.), asmens laisvės atėmimo pagrindai (5 str.), principas, jog nėra bausmės be įstatymo (7 str.), ir daugybė kitų nuostatų, kurios atsispindi ir Lietuvos nacionaliniuose įstatymuose. Be to, kaip jau minėta, aptariama konvencija gali būti taikoma tiesiogiai, todėl, mano nuomone, tarp tarptautinių dokumentų konvencija yra pagrindinis asmens teisių garantas baudžiamajame procese. Paminėtina, jog aptariama konvencija buvo parengta 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos pagrindu, kuri Lietuvoje taip pat yra ratifikuota.⁵⁶ Aptariama deklaracija įtvirtina šias esmines nuostatas, reikšmingas baudžiamajai teisei: teisę į gyvybę ir saugumą (3 str.), kankinimo ir žiaurių bausmių uždraudimas (5 str.), nėra nusikaltimo be įstatymo (11 str. 2 d.) ir kt.

Apskritai, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatos, reikšmingos baudžiamajai teisei, yra labai panašios ir

⁵⁵ 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 40-987.

⁵⁶ 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, nr. 68-2497.

kaip matyti iš pateiktų reikšmingiausių – atsispindi ir Konstitucijoje bei įstatymuose, kas reiškia, jog jos ne tik gina asmens teises baudžiamajame procese, bet ir užtikrina jas kasdieniame gyvenime. Tarp tokio pobūdžio dokumentų paminėtinos ir šios Lietuvoje galiojančios tarptautinės sutartys:

1) 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas⁵⁷, kuriuo šalys įsipareigoja įstatymu drausti karo propagandą (20 str. 1 d.), bet kokį rasinės, tautinės ar religinės neapykantos kurstymą (20 str. 2 d.) ir kt.;

2) 1987 m. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą⁵⁸, kuri skirta užtikrinti žiauraus elgesio su žmonėmis, jų kankinimo prevencijos kontrolę, pavyzdžiui, konvencija numato, jog kiekviena valstybė narė privalo leisti inspektuoti savo laisvės atėmimo vietas (2 str.);

3) 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija⁵⁹, kurioje šalys įsipareigoja ginti vaikus nuo seksualinio išnaudojimo (34 str. 1 d.), užkirsti kelią vaikų grobimui ir prekybai vaikais (35 str.) ir kt.

Baudžiamasis kodeksas reglamentuoja asmenų ekstradiciją, jų perdavimą Tarptautiniam baudžiamajam teismui (9 str.) tarptautinių sutarčių pagrindu, o tarp tokių sutarčių reikšmingiausios:

1) 1946 m. Konvencija dėl Jungtinių Tautų privilegijų ir imunitetų;⁶⁰

2) 1947 m. Konvencija dėl specializuotų agentūrų privilegijų ir imunitetų;⁶¹

3) 1949 m. Europos Tarybos privilegijų ir imunitetų pagrindinis susitarimas;⁶²

4) 1961 m. Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių;⁶³

5) 1969 m. Konvencija dėl specialiųjų misijų.⁶⁴

Šios sutartys reglamentuoja tam tikrų specifinių subjektų baudžiamojo persekiojimo klausimus – diplomatų, Europos Sąjungos tarnautojų ir kt. Išvardytos sutartys numato tokių specifinių subjektų imunitetus nuo baudžiamosios atsakomybės juos priimančiose valstybėse, jų perdavimo delegavusioms šalims klausimus. Atskirai reikėtų įvardyti svarbiausias

⁵⁷ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 77-3288.

⁵⁸ 1987 m. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 86-2393.

⁵⁹ 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 60-1501.

⁶⁰ 1946 m. Konvencija dėl Jungtinių Tautų privilegijų ir imunitetų. *Valstybės žinios*. 1999, nr. 83-2457.

⁶¹ 1947 m. Konvencija dėl specializuotų agentūrų privilegijų ir imunitetų. *Valstybės žinios*. 1999, nr. 83-2458.

⁶² 1949 m. Europos Tarybos privilegijų ir imunitetų pagrindinis susitarimas. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 59-1658.

⁶³ 1961 m. Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių. *Valstybės žinios*. 1999, nr. 83-2455.

⁶⁴ 1969 m. Konvencija dėl specialiųjų misijų. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 108-4036.

tarptautines sutartis, kurios reglamentuoja kitų asmenų ekstradicijos ar perdavimo Tarptautiniam baudžiamajam teismui klausimus:

1) 1957 m. Europos konvencija dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose;⁶⁵

2) 1977 m. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu;⁶⁶

3) 1988 m. Jungtinių Tautų konvenciją dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta;⁶⁷

4) 1990 m. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo;⁶⁸

5) 2000 m. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą.⁶⁹

Išvardytos svarbiausios daugiašalės sutartys, kuriomis remiamasi išduodant asmenis prašančiai valstybei ar Tarptautiniam baudžiamajam teismui, visgi aptariamam dalykui labai didelę reikšmę turi ir dvišalės, tarp Lietuvos ir kitų valstybių sudarytos sutartys dėl teisinės pagalbos. Šiuo metu Lietuva yra sudariusi tokias sutartis su JAV, Armėnija, Azerbaidžanu, Uzbekistanu, Kazachstanu, Ukraina, Moldova, Lenkija, Estija, Latvija, Baltarusija, Kinija, Rusija ir Turkija. Lietuva yra sudariusi atskiras sutartis, skirtas būtent asmenų perdavimui, su JAV, Kinija, Azerbaidžanu, Baltarusija, Rusija, Norvegija.⁷⁰

Dar viena aptartina tarptautinių sutarčių rūšis – sutartys, kuriose įtvirtintos nusikalstamos veikos. V. Piesliako nuomone, tarptautinės sutartys, kuriuose formuojamos nusikaltimų sudėtys ir baudžiamosios sankcijos, yra skirtos ne teisėsaugai ar teismams tiesiogiai taikyti, bet įstatymų leidėjui, kuris jas ratifikuoja ir jų normas inkorporuoja į nacionalinius baudžiamuosius įstatymus.⁷¹ Su šia nuomone, turint omenyje tarptautinių sutarčių taikymo subtilybes, jau aptartas šitame darbe, sunku nesutikti. Ir iš tiesų Baudžiamajame kodekse įtvirtintos veikos, už kurias numatyta atsakomybė pagal tarptautines sutartis (7 str. nurodytos veikos ir kodekso straipsnis, kuriame jos aprašytos). Mano

⁶⁵ 1957 m. Europos konvencija dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 33-762.

⁶⁶ 1977 m. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu. *Valstybės žinios*. 1997, nr. 7-116.

⁶⁷ 1988 m. Jungtinių Tautų konvenciją dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 38-1004.

⁶⁸ 1990 m. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 12-263.

⁶⁹ 2000 m. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 51-1933.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos interneto svetainėje pateikiami duomenys [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/tarptautbendradarb/teisinsibendradarbiavimaspart/16>>.

⁷¹ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 28.

nuomone, yra tikslinga atskleisti kiekvieno minėto įstatymo straipsnio punkto ištakas tarptautiniuose dokumentuose, kadangi Baudžiamajame kodekse jos nenurodytos. Aptariamojo kodekso 7 straipsnyje įtvirtintos veikos ir jų ištakos tarptautinėse sutartyse:

1) nusikaltimai žmogiškumui ir karo nusikaltimai – 1948 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį;⁷² 1998 m. Jungtinių Tautų Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas⁷³ ir kt. Be to, paminėtina, jog šioms veikoms nėra taikoma nuosprendžio priėmimo senatis (Baudžiamojo kodekso 95 str. 8 d.);

2) prekyba žmonėmis – 2000 m. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą;⁷⁴

3) vaiko pirkimas arba pardavimas – 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija;⁷⁵

4) netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas, laikymas arba realizavimas – 1929 m. Ženevos konvencija dėl kovos su pinigų padirbinėjimu;⁷⁶

5) nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas – 1990 m. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo;⁷⁷

6) kyšininkavimas, prekyba poveikiu, papirkimas – 1999 m. Europos Tarybos konvencija dėl korupcijos;⁷⁸

7) teroristiniai ir su teroristine veikla susiję nusikaltimai – 1977 m. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu;⁷⁹ 1999 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su terorizmo finansavimu⁸⁰ ir kt.;

8) neteisėtas elgesys su branduolinėmis ar radioaktyviosiomis medžiagomis arba kitais jonizuojančios spinduliuotės šaltiniais – 1980 m. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija;⁸¹

⁷² 1948 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. *Valstybės žinios*. 1992, nr. 13-341.

⁷³ 1998 m. Jungtinių Tautų Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas. *Valstybės žinios*. 2003, nr. 49-2165.

⁷⁴ 2000 m. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 51-1933.

⁷⁵ 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 60-1501.

⁷⁶ 1929 m. Ženevos konvencija dėl kovos su pinigų padirbinėjimu. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 40-1290.

⁷⁷ 1990 m. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 12-263.

⁷⁸ 1999 m. Europos Tarybos konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 23-853.

⁷⁹ 1977 m. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu. *Valstybės žinios*. 1997, nr. 7-116.

⁸⁰ 1999 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su terorizmo finansavimu. *Valstybės žinios*. 2003, nr. 8-268.

⁸¹ 1980 m. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija. *Valstybės žinios*. 2003, nr. 36-1552.

9) nusikaltimai susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis – 1988 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta,⁸²

10) nusikaltimai aplinkai – 1985 m. Vienos konvencija dėl ozono sluoksnio apsaugos.⁸³

Matyti, jog išvardyti nusikaltimai pavojingi ne tik vienai ar kitai valstybei, bet visai tarptautiniai bendruomenei. Šiuos nusikaltimus įvykdę asmenys turi būti baudžiami nusikaltimo vietos valstybėje, nepriklausomai nuo jų pilietybės, pagal galiojantį šalies įstatymą (Baudžiamojo kodekso 7 str.).

2004 m. liepos 13 d. buvo priimtas konstitucinis aktas Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje.⁸⁴ Šis dokumentas įtvirtina nuostatas, jog Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą jos teisė tampa sudedamoji Lietuvos teisinės sistemos dalis ir Lietuva įsipareigoja vykdyti Europos Sąjungos institucijų priimtus teisės aktus. Lietuvos baudžiamojoje teisėje įgyvendinami Europos Sąjungos teisės aktai yra įtvirtinti Baudžiamojo kodekso priede. Baudžiamojo kodekso 1 str. 3 d. įtvirtina, jog aptariamo kodekso normos yra suderintos su kodekso priede nurodytomis Europos Sąjungos teisės aktų normomis. Įtvirtinus šią nuostatą, kodeksas buvo kartu papildytas ir aptariamu priedu.⁸⁵ Iki šiol priedas keistas 15 kartų, šiuo metu jį sudaro 30 Europos Sąjungos teisės aktų. Kaip jau minėta, nagrinėjant tiesioginį tarptautinių sutarčių taikymą, šie Europos Sąjungos teisės aktai baudžiamojoje praktikoje gali būti taikomi ir tiesiogiai.

Apibendrinant matyti, jog tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė yra labai gausi, besikurianti nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos, o Lietuvai istorija lėmė, jog ji greitai tempu pradėta perkelti į nacionalinę teisę tik nuo 1990 m., kuomet buvo atgauta nepriklausomybė. Pagrindiniai tokie tarptautiniai šaltiniai – tarptautinės sutartys, kurios turi įvairias išraiškos formas ir skirtingą paskirtį, o išskirtinos tos, kurios užtikrina asmens teisių apsaugą, reglamentuoja tarptautinės pagalbos klausimus bei įtvirtina nusikalstamas veikas. Problema dėl tiesioginio tarptautinės teisės taikymo Lietuvos baudžiamosios teisės praktikoje praktiškai sprendžiama normų perkėlimo į nacionalinę teisę keliu – tarptautinės normos,

⁸² 1988 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 38-1004.

⁸³ 1985 m. Vienos konvencija dėl ozono sluoksnio apsaugos. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 23-570.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 111-4123.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 1 straipsnio papildymo bei kodekso papildymo 9(1), 123(1) straipsniais ir priedu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 72-2492.

aktualios baudžiamosios teisės prasme, yra įtvirtintos Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje. Tačiau įstatymo ir tarptautinės sutarties kolizija sprendžiama tarptautinės sutarties nuostatų naudai, kas leidžia manyti, jog tarptautinė sutartis teisės šaltinių (įskaitant ir baudžiamosios teisės šaltinius) hierarchijoje užima aukštesnę vietą nei įstatymas ir tam tikrais atvejais gali būti taikoma tiesiogiai. Darytina išvada, jog tarptautinės sutartys, ginančios asmenų teises, bei Baudžiamojo kodekso priede išdėstyti Europos Sąjungos teisės aktai gali būti teismų taikomi tiesiogiai.

3.3. Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai

Lietuvos Respublikos baudžiamoji teisė yra kodifikuota teisės šaka, todėl pagrindinis baudžiamasis įstatymas – Baudžiamasis kodeksas.⁸⁶ Asmeniui baudžiamoji atsakomybė gali kilti tik tuomet, jei jo veiksmai (neveikimas) atitinka baudžiamajame įstatyme įtvirtintą nusikaltimo sudėtį, todėl galima teigti, jog Baudžiamasis kodeksas yra pagrindinis Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinis, kuriame įtvirtintos visos nusikalstamos veikos ir atsakomybė už jas. Baudžiamojo kodekso paskirtis – baudžiamosios teisės priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų (1 str. 1 d.). 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs Baudžiamasis kodeksas – didelis įvykis Lietuvos teisės istorijoje, nes tai pirmasis pilnas, savarankiškas (Lietuvos mokslininkų parengtas) ir laikmetį atitinkantis baudžiamųjų įstatymų rinkinys. V. Piesliakas pastebi, jog nors aptariamas kodeksas yra modernus, jį rengiant buvo studijuojama daugelio valstybių įstatymai, jis netapo kosmopolitiškas, bet yra originalus. V. Piesliakas patikslindamas savo teiginį nurodo, jog kodekse perteikta Lietuvos mokslininkų idėjos, reali padėtis Lietuvoje ir šalies kriminalinės justicijos institucijų nusikalstamumo kontrolės poreikis.⁸⁷

Paprastai literatūroje sutinkamas aptariamo kodekso analizės būdas – lyginimas su senuoju, 1961 m. baudžiamuoju kodeksu. Todėl, mano nuomone, analizuojant Baudžiamąjį kodeksą, kartu tikslinga aptarti ir naujoves, kurių nebuvo senajame kodekse. Šiai lyginamajai analizei atlikti šiame darbe pasirinkta lyginti dabar galiojančią Baudžiamojo kodekso

⁸⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.

⁸⁷ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 64.

redakciją bei paskutinę galiojusią 1961 m. baudžiamojo kodekso redakciją.⁸⁸ Be to, paminėtina, jog terminai „Senasis“ ir „Naujasis“ baudžiamasis kodeksas yra oficialūs, vartojami Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, baudžiamojo proceso kodekso ir bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatyme.⁸⁹ Todėl lyginant minėtas kodeksų redakcijas toliau šiame darbe pasirinkta naudoti būtent tokius terminus. Manytina, jog lyginant kodeksus, tikslinga atskirai aptarti pagrindines bendrosios ir specialiosios (Senajame kodekse – ypatingoji dalis) dalių naujoves. Analizuojant bendrosios Naujojo kodekso dalies naujoves, kaip svarbiausios išskirtinos šios:

1) Sutvarkyta nusikaltimų klasifikacija. Senajame kodekse nusikaltimai klasifikuojami gana primityviai, apsiribojant nusikaltimo sąvokos ir sunkaus nusikaltimo sąvokos pateikimu. Štai 8¹ str. nurodoma, jog sunkūs nusikaltimai yra tie, kurie yra tyčiniai, kelia padidintą pavojų visuomenei. Jie visi įvardyti aptariamo straipsnio antroje dalyje, kurioje nurodomas išsamus sąrašas veikų, kurios laikomos sunkiais nusikaltimais. 9 ir 10 str. įtvirtinama tyčinio ir neatsargaus nusikaltimo sąvoka. Žinoma, tokia nusikaltimų klasifikacija kėlė keblumų, ką rodo ir tai, jog aptartas 8¹ str. per visą Senojo kodekso galiojimo laikotarpį keistas net 26 kartus. Tuo tarpu Naujajame kodekse veikos, jas klasifikuojant, išskirtos pagal požymius į baudžiamuosius nusižengimus ir nusikaltimus. Nusižengimai nuo nusikaltimų atskirti pagal veikos pavojingumą, kuris atsispindi pasekmių dydyje, pavyzdžiui, nedidelės vertės svetimo turto pasisavinimas (183 str. 2 d.), nedidelės vertės svetimo turto pagrobimas, (178 str. 4 d.) arba per tai, jog įstatymų leidėjas pačią veiką laiko mažiau pavojingą už nusikaltimą, pavyzdžiui, trukdymas profesinės sąjungos veiklai (177 str.), trukdymas atlikti religines apeigas ar religines iškilmes (171 str.) ir kt. Tuo tarpu nusikaltimai skirstomi į neatsargius ir tyčinius. Neatsargiais nusikaltimai laikomi tie, kurie padaryti dėl nusikalstamo pasitikėjimo arba dėl nusikalstamo nerūpestingumo. Pastebėtina, jog Baudžiamojo kodekso bendrosiose normose nurodyta, jog ir baudžiamasis nusižengimas gali būti neatsargus (16 str.). Tyčiniai nusikaltimai skirstomi į nesunkius, apysunkius, sunkius ir labai sunkius. Jie atskiriami pagal normų sankcijose nurodytą maksimalią laisvės atėmimo ribą, todėl nepriklausomai nuo specialiosios dalies normų pasikeitimo, bendroji dalis gali likti galioti

⁸⁸ 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, nr. 18-147; *Valstybės žinios*. 2003, nr. 10-340.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 112-4970.

nepakitusi;

2) juridinio asmens atsakomybė. Tiesa, aptariamoje Senojo kodekso redakcijoje juridinio asmens atsakomybė jau numatyta, nors atsirado ji tik 2002 m. vasario 13 d.⁹⁰, todėl, mano nuomone, turėtų būti aptarta kaip svarbi naujovė, be to, šio instituto reglamentavimas lyginamuose kodeksuose yra nevienodas. Juridinio asmens atsakomybė reiškia, jog jei fizinis asmuo veikia juridinio asmens naudai, turi galimybę jį kontroliuoti, atstovauti ar priimti sprendimus jo vardu, baudžiamojon atsakomybėn kartu gali būti traukiamas ir juridinis asmuo. Juridinio asmens atsakomybės sąlygos aptariamoje Senojo kodekso redakcijoje nesiskiria nuo įtvirtintų Naujajame kodekse. Esminiai skirtumai reglamentuojant jurinių asmenų atsakomybę tarp Senojo ir Naujojo kodekso yra du. Visų pirma, veikos, už kurias atsako juridiniai asmenys, Senajame kodekse nurodytos bendrojoje dalyje kartu su atsakomybės sąlygomis. Tuo tarpu Naujajame kodekse prie kiekvienos specialiojoje dalyje esančios veikos, kurios subjektu gali būti ir juridinis asmuo, tai nurodoma atskiroje kiekvieno tokią veiką įtvirtinančio straipsnio dalyje. Antra, pagal aptariamą Senojo kodekso redakciją juridiniams asmenims galėjo būti taikomos šios sankcijos: bauda, turto konfiskavimas, juridinio asmens veiklos apribojimas, likvidavimas. Naujajame kodekse nebeliko turto konfiskavimo kaip bausmės rūšies;

3) išplėsta bausmių sistema. Senajame kodekse bausmių sistemą sudarė pagrindinės ir papildomos bausmės. Pagrindinės bausmės buvo šios: laisvės atėmimas iki gyvos galvos, laisvės atėmimas, pataisos darbai be laisvės atėmimo bauda. Asmenims galėjo būti skiriama tik viena pagrindinė bausmė. Kai buvo padaromi keli nusikaltimai ar naujas nusikaltimas neatlikus bausmės už anksčiau padarytą nusikaltimą, galėjo būti skirta iki dviejų papildomų bausmių, kurios buvo tokios: turto konfiskavimas, bauda, atėmimas teisės eiti tam tikras pareigas, dirbti tam tikrą darbą ar užsiimti tam tikra veikla (22 str.). Tuo tarpu Naujojo kodekso bausmių sistemą papildė areštas ir laisvės apribojimas, turto konfiskavimas nebelaikomas bausme, o pataisos darbai, be laisvės atėmimo, pakeisti viešaisiais darbais. Naujajame kodekse numatyta, jog už vieną veiką gali būti skirta tik viena bausmė, o didžiausias asmeniui paskiriamas bausmių skaičius negali būti didesnis nei dvi bausmės (42 str.);

⁹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 15-555.

5) pakeistos bausmių skyrimo taisyklės. Naujasis kodeksas numato bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, taisyklės (55 str.), bausmės skyrimą bendrininkams (26 str), recidyvistams (56 str.) ir kt. Sutvarkyta bausmių sistema leidžia kokybiškiau individualizuoti bausmę;

6) išplėstas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas. Naujasis kodeksas įtvirtina daugiau atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybių, pavyzdžiui, kai nusikaltimas, asmuo ar veika prarado pavojingumą (36 str.). Senasis kodeksas numatė tik atvejį, kai veika praranda pavojingumą (51 str.). Taip pat Naujajame kodekse gražintas atleidimas nuo atsakomybės pagal laidavimą, kuris iš Senojo kodekso buvo pašalintas 1995 m. sausio 1 d.⁹¹

Iš viso bendrąją Naujojo kodekso dalį sudaro 14 skyrių, Senajame kodekse ją sudarė tik 5 skyriai. Sutinku su G. Švedo išsakyta mintimi, jog tokie Naujojo kodekso bendrosios dalies pokyčiai, kaip papildyta bausmių sistema, sutvarkytos bausmės skyrimo taisyklės, išplėstas atleidimo nuo bausmės institutas, tam tikru laipsniu subalansavo valstybės baudžiamąją politiką.⁹² Tokie pokyčiai rodo bendrąją aptariamo laikotarpio tendenciją – baudžiamosios politikos švelnėjimą, kuris jau aptartas šiame darbe analizuojant laikotarpį nuo nepriklausomybės atgavimo iki Naujojo kodekso įsigaliojimo.

Naujojo kodekso specialiojoje dalyje (Senajame kodekse – Ypatingoji dalis) taip pat yra svarbių naujovių:

1) administracinės prejudicijos atsisakymas. Senasis kodeksas numatė, jog už kai kurias veikas baudžiama tuomet, kai už jas seniau asmeniui buvo paskirta administracinė nuobauda (210 str., 213 str. ir kt.). Naujajame kodekse tokios prejudicijos neliko. Tai, manytina, pabrėžia administracinės ir baudžiamosios teisės atskyrimą. Šis reiškinys taip pat pastebimas kai kuriose normose įstatymo leidėjui numačius, jog iki tam tikro pasekmių dydžio baudžiamoji atsakomybė nekyla. Atsakomybė už tokius veiksmus taikoma administracinių įstatymų pagrindu, pavyzdžiui, kontrabandos, vagystės ir kt. atvejais;

2) akcentuojamas asmens, o ne veikos baudžiamumas. Naujojo kodekso specialiosios dalies straipsniai sukonstruoti taip, jog matyti atsakomybės nukreipimas į asmenį („Tas, kas nužudė kitą žmogų, baudžiamas“), tuo tarpu Senajame kodekse akcentuojama pati veika

⁹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 60-1182.

⁹² ŠVEDAS, G. *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Registrų centas, 2013, p. 26.

(„Pareigūno vardo pasisavinimas, baudžiamas“);

3) nukentėjusiojo skundas kaip baudžiamosios atsakomybės pagrindas. Kai kuriuose Naujojo kodekso specialiosios dalies straipsniuose nurodoma, jog už veiką asmuo atsako tik esant nukentėjusiojo asmens skundai. Tai reiškia, jog pačiam nukentėjusiajam paliekama teisė spręsti dėl baudžiamosios bylos iškėlimo ar susitaikymo su kaltininku, o nesant skundo valstybės pareigūnai neturi pareigos pradėti baudžiamojo persekiojimo (pavyzdžiui 139 str., 140 str. ir kt.). Tačiau kodekse numatyta ir išimčių, kai už tas pačias veikas, esant papildomiems požymiams, atsakomybė kyla ir be nukentėjusiojo skundo, pavyzdžiui, už fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą smurtaujant artimoje aplinkoje (140 str. 4 d.);

4) pakartotinumą, teistumą kaip veiką kvalifikuojančių požymių atsisakymas. Senasis kodeksas numatė pakartotinumą ir teistumą kaip kvalifikuojančius požymius (125 str. 2 d. ir kt.). Naujojo kodekso specialiosios dalies straipsniuose nėra pakartotinumą ir teistumą kaip veiką kvalifikuojančio požymio, o šiuos klausimus apima normos, įtvirtintos bendrojoje kodekso dalyje. Visgi kai kurie straipsniai numato nusikaltimo padarymą grupėje kaip kvalifikuojantį požymį, kas, mano nuomone, yra perteklinis dalykas, nes šis klausimas sprendinamas bendrininkavimo normų rėmuose (pavyzdžiui 181 str. 3 d. ir kt.);

5) kodekso papildymas naujomis veikomis ir kai kurių veikų dekriminalizavimas. Atsižvelgiant į besikeičiantį laikmetį atsirado ir visiškai naujų veikų, pavyzdžiui, nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui (30 skyrius) ir kt. Tokie procesai moderniems įstatymams ypač būdingi, kadangi kiekvienas teisės aktas turėtų būti dinamiškas, t. y. keistis kartu su gyvenimu, o tai leidžia daryti išvadą, jog priklausomai nuo įstatymų leidėjo darbo kokybės, kodeksas naujomis veikomis turėtų būti pildomas ir ateityje. Žinoma, kai kurios veikos iš kodekso buvo pašalintos, pavyzdžiui, išnyko baudžiamoji atsakomybė už vyro lytinį santykiavimą su vyru (Senojo kodekso 122 str.).

Naujojo kodekso specialiąją dalį sudaro 32 skyriai. Senajame kodekse jų buvo 18. Skaičiaus didėjimas, mano nuomone, rodo kokybišką veikų atskyrimą į grupes, „nepritempiant“ vienu veikų prie kitų, pavyzdžiui, aptariamo kodekso 22 skyrių šiuo metu sudaro tik 1 straipsnis, kadangi įžeidimo sudėtis 2015 m. iš kodekso buvo pašalinta.⁹³ Naujojo kodekso specialiosios dalies skyriams veikos priskirtos pagal rūšį, t. y. pagal

⁹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 ir 290 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Teisės aktų registras*. 2015, nr. 2015-11179.

nusikaltimo objektą. Pastebėtina, jog įstatymo leidėjas, keisdamas Naująjį kodeksą, pridėdamas naują straipsnį, jo numeracijai nesuteikia naujo dviženklio ar triženklio skaičiaus, bet įterpia jį tarp kitų su papildomu dėmeniu, pavyzdžiui 147² str., 72² str. ir kt. Manytina, tai daroma siekiant išsaugoti kitų straipsnių numerius nepakitusiųs.

3.3.1. Amnestijos aktai ir malonės dekretai

Konstitucija numato, jog amnestija yra Seimo priimtas aktas, pagal kurį nuteistiesiems taikomas visiškas arba dalinis atleidimas nuo bausmės (67 str. 19 p.). Amnestija yra bausmės instituto dalis (atleidimo nuo bausmės pagrindas), todėl yra įtvirtinta ir Baudžiamajame kodekse (78 str.). Be to, Baudžiamajame kodekse taip pat nurodyta, jog amnestijos pagrindus, sąlygas ir tvarką nustato amnestijos aktas (78 str. 2 d.). Amnestijos aktai yra priimami įstatymu, todėl turi įstatymo galią. Pagrindinės amnestijos aktų ypatybės:

- 1) amnestijos aktai taikomi daugeliui individualiai nurodytų asmenų;
- 2) amnestijos paprastai skelbiamos valstybei reikšmingomis progomis (pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos dešimties metų sukaktį);⁹⁴
- 3) amnestijos aktas nepanaikina nusikaltimų baudžiamumo ir jų nedekriminalizuoja;
- 4) amnestija paprastai taikoma už praeityje padarytas veikas, t. y. amnestijos aktas paprastai yra vienkartinio taikymo;
- 5) amnestijos aktą taiko amnestijos komisija, kurios sprendimai gali būti skundžiami teismui. Paminėtina, jog nagrinėjant bylą teisme arba ją išnagrinėjus, bet dar neįsiteisėjus teismo nuosprendžiui, lygtinai nuo bausmės atleistiems ar tiems nuteistiesiems, kuriems bausmė buvo pakeista į švelnesnę, amnestijos aktą taiko teismai;
- 6) amnestija gali būti sąlyginė ir besąlyginė (pavyzdžiui, akte gali būti nustatytas bandomasis laikotarpis ir kt.).⁹⁵

Lietuvos Respublikos Prezidento teisė suteikti nuteistiesiems malonę įtvirtinta

⁹⁴ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos dešimties metų sukaktį. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 112-4981.

⁹⁵ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 421-422.

Konstitucijoje (84 str. 23 p.). Malonė taip pat yra baudmės instituto dalis ir kaip atleidimo nuo baudmės pagrindas įtvirtinta Baudžiamojo kodekso 79 str., kuriame nurodyta, kad nuteistasis gali būti atleistas nuo visos ar dalies baudmės atlikimo, jeigu Respublikos Prezidentas patenkina jo malonės prašymą. Minėtas straipsnis taip pat įtvirtina, jog malonės suteikimo tvarką nustato Respublikos Prezidentas (79 str. 2 d.). Malonės teikimo pagrindus, sąlygas ir tvarką nustato 2004 m. rugsėjo 15 d. dekretu Nr. 68 patvirtinta malonės prašymų pateikimo ir svarstymo tvarka.⁹⁶ Prezidento dekretai paprastai nekuria, nekeičia ir nenaikina teisės normų, todėl yra laikytini teisės taikymo aktais, t. y. poįstatyminiais teisės aktais. Visgi, mano nuomone, juos tikslinga aptarti kartu su amnestijos aktais, nes jie yra to paties baudžiamosios teisės instituto dalis, abu įtvirtinti Baudžiamajame kodekse. Pagrindinės malonės dekretų ypatybės:

- 1) malonė suteikiama konkrečiam nuteistajam;
- 2) malonė suteikiama tik esant nuteistojo prašymui;
- 3) malonė teikiama tik nuteistiesiems, kurių atžvilgiu įsiteisėjęs teismo nuosprendis, ja negali būti nutraukta baudžiamoji byla ar panaikintas teistumas;
- 4) Respublikos Prezidento sprendimas suteikti malonę yra neskundžiamas nei teismine nei kitokia tvarka;
- 5) paprastai su malonės prašymu susijusias aplinkybes vertina malonės komisija, kuri pateikia Respublikos Prezidentui savo vertinimus, tačiau Prezidentas suteikdamas (ar nesuteikdamas) malonę gali į šiuos vertinimus neatsižvelgti.⁹⁷

Kaip matyti, tiek amnestija, tiek malonė yra atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės forma. Pagrindiniai skirtumai tarp amnestijos aktų ir malonės dekretų atsiskleidžia per šiuos teisės aktus priimančius subjektus, asmenų, kuriems jie taikomi, skaičių ir taikymo sąlygas. Taip pat skiriasi teisės išraiškos forma – amnestijos aktas turi įstatymo galią, o malonės dekretas yra poįstatyminis teisės aktas, visgi net išreikšta teoriškai žemesnės teisinės galios dokumente malonė neskundžiama nei teismine nei kitokia tvarka.

Pastebėtina, jog amnestija ir malonė yra iš esmės konstituciniai institutai, kurie Baudžiamajame kodekse įtvirtinti be didesnių patikslinimų, detalizavimo. Tačiau iš institutų turinio matyti, jog jie ypatingai reikšmingi formuojant valstybės baudžiamąją politiką,

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas „Dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų“. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 140-5102.

⁹⁷ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 423-427.

suteikia nuteistiesiems viltį ir paskatinimą keistis net didžiausia bausme – laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistiems asmenims, kas, mano nuomone, leidžia priskirti šiuos institutus prie baudžiamosios justicijos (kaip reikšmingus ne tik baudžiamajai teisei, bet ir baudžiamajam procesui bei bausmių vykdymui). A. Baranskaitė daro išvadą, jog amnestijos ir malonės institutų egzistavimas rodo valstybės siekį ne tik taikyti kriminalinio pobūdžio priemones nusikaltimus padariusiems asmenims, bet ir elgtis su jais humaniškai.⁹⁸ Taigi, amnestijos ir malonės institutai kyla iš humanizmo principo, kuris yra vienas iš pagrindinių baudžiamosios teisės principų.

3.4. Kiti įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai

Tam, kad kokybiškai būtų pritaikytas baudžiamasis įstatymas, dažnai reikia patikslinti tam tikras nusikalstamos veikos įstatyminėje konstrukcijoje naudojamas sąvokas. Kitaip tariant, kiti įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai patikslina veikos objektyviąją pusę, numato, ką reiškia tokios sąvokos kaip „didelis kiekis“, „sunkus sveikatos sutrikdymas“, „pažeidžiant taisykles“, „vykdant pareigas“ ir kt., ko nėra detalizuojama pačiame Baudžiamojo kodekso straipsnyje. Tokiu būdu, kiti įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai baudžiamajoje praktikoje tampa reikšmingais įgyvendinant įstatymą, teismo pritaikomi kartu su juo kaip pagalbinais teisės aktai. Kiti įstatymai dažnai yra administracinio pobūdžio, o poįstatyminiai teisės aktai neturi įstatymo galios, todėl juos gali priimti ir Vyriausybė, ministrai ar tam tikri pareigūnai, pavyzdžiui, generalinis prokuroras (priima tam tikras rekomendacijas, reikšmingas baudžiamajam procesui) ar generalinis policijos komisaras. Analizuojant, kokie kiti įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai reikšmingiausi kaip Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai, tikslinga nuosekliai aptarti Baudžiamojo kodekso straipsnius, kurių kvalifikavimui gali būti reikalingi tokie aktai, ir nustatyti, kokie būtent toms veikoms teisės aktai reikšmingiausi.

1) Profesinių pareigų vykdymas kaip atsakomybę šalinanti aplinkybė (30 str.) – šio straipsnio taikymui reikšmingi Policijos įstatymas⁹⁹, Prokuratūros įstatymas¹⁰⁰, Lietuvos

⁹⁸ BARANSKAITĖ, A. Amnestijos ir malonės institutai baudžiamojo teisinio poveikio priemonių sistemoje pagal dabar galiojantį ir naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamuosius kodeksus. *Teisė*, 2001, t. 41, p. 17.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos policijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, nr. 90-2777; *Teisės aktų registras*. 2015, nr. 10818.

medicinos normos (MN 79:2000¹⁰¹ ir kt.), Radiacijos saugos reikalavimai medicininėje rentgenodiagnostikoje¹⁰² ir kt.;

2) saugomų objektų naikinimas, nacionalinių vertybių grobstymas, naikinimas ar gadinimas (106 str.) – Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas¹⁰³, Kilnojamųjų vertybių apsaugos įstatymas¹⁰⁴, Lietuvos Respublikos kultūros ministrų įsakymai¹⁰⁵ ir kt.;

3) sveikatos sutrikdymas (135, 138, 140 str.) – Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos, teisingumo bei socialinės apsaugos ir darbo ministrų 2003 m. gegužės 23 d. įsakymas Nr. V-298/158/A1-86 dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių¹⁰⁶;

4) darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimų pažeidimas (176 str.) – Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas¹⁰⁷, Miško darbų saugos taisyklės DT-1-96¹⁰⁸, Darbų saugos laivuose bendrosios taisyklės¹⁰⁹ ir kt.;

5) turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo (188 str.) – Statybos įstatymas¹¹⁰, Priešgaisrinės saugos įstatymas¹¹¹, ir kt.;

6) deklaracijos, ataskaitos ar kito dokumento nepateikimas (221 str.) – Mokesčių administravimo įstatymas¹¹² ir kt.;

7) apgaulingas ir aplaidus apskaitos tvarkymas (222, 223 str.) – Buhalterinės apskaitos

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, nr. 81-1514; *Valstybės žinios*. 2003, nr. 42-1919.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos medicinos normos MN 79:2000 „Gydytojas neurochirurgas. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2000, nr. 12-317.

¹⁰² Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos higienos normos HN 31:2008 „Radiacinės saugos reikalavimai medicininėje rentgenodiagnostikoje“ patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2008, nr. 22-819.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 3-37; *Valstybės žinios*. 2004, nr. 153-5571.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, nr. 14-352; *Valstybės žinios*. 2008, nr. 81-3183.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo departamento interneto svetainėje pateikiami duomenys [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/lt/pagrindinis-menu/teisine-informacija/teises-aktai-2/kulturos-ministro-isakymai.html>>.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos, teisingumo bei socialinės apsaugos ir darbo ministrų įsakymas „Dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2003, nr. 52-2357.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2003, nr. 70-3170.

¹⁰⁸ Miško darbų saugos taisyklės DT-1-96. *Valstybės žinios*. 1996, nr. 116-2733.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro įsakymas „Dėl darbų saugos laivuose bendrųjų taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2001, nr. 111-4047.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos statybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, nr. 32-788; *Valstybės žinios*. 2001, nr. 101-3597.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos priešgaisrinės saugos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2002, nr. 123-5518.

¹¹² Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2004, nr. 63-2243.

įstatymas¹¹³ ir kt.;

8) neteisėtas disponavimas ginklais ar jų laikymo taisyklių pažeidimas (253, 255 str.) – Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas¹¹⁴, Sprogmenų apyvartos kontrolės įstatymas¹¹⁵, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 10 d. nutarimas Nr. 1108¹¹⁶, Lietuvos policijos generalinio komisaro 2011 m. kovo 3 d. įsakymas Nr. 5-V-180¹¹⁷ ir kt.;

9) nusikalstamos veikos susijusios su disponavimu narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis (259-269 str.) – Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. sausio 6 d. įsakymas Nr. 5¹¹⁸, 2007 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. V-1033¹¹⁹ ir kt.;

10) nusikalstamos veikos aplinkai ir žmonių sveikatai (270-277 str.) – Aplinkos apsaugos įstatymas¹²⁰, Jūros aplinkos apsaugos įstatymas¹²¹, Laukinės gyvūnijos įstatymas¹²², Medžioklės Lietuvos Respublikos teritorijoje taisyklės¹²³, Žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymas¹²⁴ ir kt.;

11) nusikalstamos veikos transporto eismo saugumui (278-282 str.) – Transporto veiklos pagrindų įstatymas¹²⁵, Kelių transporto kodeksas¹²⁶, Aviacijos įstatymas¹²⁷, Oro

¹¹³ Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2001, nr. 99-3515.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 13-467; *Valstybės žinios*. 2010, nr. 142-7261.

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos sprogmenų apyvartos kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, nr. 17-701; *Valstybės žinios*. 2012, nr. 81-4220.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo įgyvendinimo.“ *Valstybės žinios*. 2002, nr. 72-3056.

¹¹⁷ Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas „Dėl Reikalavimų, keliamų patalpoms, kuriose vykdoma ginklų, šaudmenų, jų dalių apyvarta, patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2011, nr. 30-1427.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašų patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2000, nr. 4-113.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. balandžio 23 d. įsakymo Nr. V-239 „Dėl Narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“ pakeitimo.“ *Valstybės žinios*. 2007, nr. 139-5709.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 1992, nr. 5-75.

¹²¹ Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, nr. 108-2731; *Valstybės žinios*. 2010, nr. 153-7780.

¹²² Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, nr. 108-2726; *Valstybės žinios*. 2010, nr. 81-4218.

¹²³ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas „Dėl Medžioklės Lietuvos Respublikos teritorijoje taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2000, nr. 53-1540.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, nr. 104-2363; *Valstybės žinios*. 2001, nr. 112-4069.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos transporto veiklos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, nr. 30-804; *Valstybės žinios*. 2002, nr. 29-1034.

¹²⁶ Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 1996, nr. 119-2772.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos aviacijos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2000, nr. 94-2918.

erdvės organizavimo taisyklės¹²⁸, Geležinkelių transporto kodeksas¹²⁹, Vidaus vandenų transporto kodeksas¹³⁰, Saugaus eismo automobilių keliais įstatymas¹³¹, Kelių eismo taisyklės¹³² ir kt.;

12) sargybų ir budėjimo tarnybos taisyklių pažeidimas (325, 327 str.) – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2004 d. gegužės 13 d. įsakymas Nr. V-489¹³³, 2008 m. vasario 29 d. įsakymas Nr. V-163¹³⁴, Lietuvos kariuomenės drausmės statutas¹³⁵ ir kt.

Apibendrinant, kartu su kai kuriais Baudžiamojo kodekso straipsniais kvalifikuojant veikas taikytini ir kiti įstatymai bei poįstatyminiai teisės aktais. Baudžiamosios teisės prasme jie tarsi „aptarnauja“ baudžiamąjį įstatymą, o jų taikymo prielaida yra blanketinė baudžiamosios normos dispozicija. Tokios dispozicijos turinio atskleidimui būtina atsižvelgti į kitų (nekodifikuotų) teisės aktų normas. Tiesa, tokie teisės aktai Baudžiamajame kodekse nenurodyti, mano nuomone, atskiriems kodekso straipsniams taikyti reikalingi aktai turėtų būti nurodyti, papildant galiojantį kodeksą nauju priedu.

3.5. Teismų praktika

Kaip jau nustatyta šio darbo pirmojoje dalyje, teismų precedentai kontinentinės teisės tradicijoje laikomi antriniais šaltiniais. Visgi Lietuvos ir tarptautinių teismų praktika Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemoje užima svarbią vietą, o precedento, kaip teisės šaltinio, atmetimas prieštarautų tiek tarptautinei teisei, tiek ir Lietuvos konstitucinei doktrinai. Šie ir

¹²⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos oro erdvės organizavimo taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2004, nr. 42-1379.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos geležinkelių transporto kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2004, nr. 72-2489.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos vidaus vandenų transporto kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 1996, nr. 105-2393.

¹³¹ Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, nr. 92-2883; *Valstybės žinios*. 2007, nr. 128-5213.

¹³² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Kelių eismo taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2003, nr. 7-263; *Valstybės žinios*. 2008, nr. 88-3530.

¹³³ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos kariuomenės laikinojo sargybos statuto patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2004, nr. 111-4158.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymas „Dėl Karo tarnybos statuto patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2008, nr. 30-1057.

¹³⁵ Lietuvos kariuomenės drausmės statutas. *Valstybės žinios*. 1999, nr. 51-1635; *Teisės aktų registras*. 2015, nr. 2015-19621.

kiti argumentai, susiję su teismų precedentais Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemoje, nagrinėjami ir pagrindžiami šio skyriaus poskyriuose.

3.5.1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai

Konstitucinio Teismo funkcijos įtvirtintos pačioje Konstitucijoje. Tam skirtas 8 Konstitucijos skirsnis. Šio teismo veiklą taip pat reguliuoja Konstitucinio Teismo įstatymas.¹³⁶ J. Žilys, analizuodamas Konstitucinio Teismo aktus teisės šaltinių sistemoje, daro išvadą, jog Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriais pripažįstama, kad teisės norma prieštarauja Konstitucijai, laikytini konstitucinės teisės šaltiniu. Anot mokslininko, kiti Konstitucinio Teismo aktai laikytini svarbiais Lietuvos teisės pažinimo šaltiniais.¹³⁷ Sutinku su autoriaus nuomone, kad Konstitucinio Teismo nutarimas, jog įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, laikytinas teisės šaltiniu, ir manau, jog toks aktas laikytinas ir baudžiamosios teisės šaltiniu, kaip jau šiame darbe nustatyta analizuojant Konstituciją, kaip Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinį.

Analizuojant Konstitucinio Teismo aktus dėl įstatymų ar kitų teisės aktų atitikties Konstitucijai ar poįstatyminių teisės aktų atitikties įstatymams, baudžiamosios teisės prasme išskirtinos dvejopos situacijos. Visų pirma, jei Lietuvoje valdžią vykdančiams subjektams kyla įtarimas, jog teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, jie turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad šis nuspręstų, ar teisės aktas prieštarauja Konstitucijai ar ne (106 str.). Antra, jei teismui, nagrinėjančiam baudžiamąją bylą, kyla klausimas dėl byloje taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai, teismas sustabdo bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar šis aktas neprieštarauja Konstitucijai (110 str.).

V. Sinkevičius, analizuodamas tokias situacijas, padaro išvadą, jog teisės aktai negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio teismo sprendimas, jog tas aktas prieštarauja Konstitucijai. Mokslininkas taip pat pabrėžia, jog tokia Konstitucinio Teismo išvada yra privaloma ne tik teisės taikymui, bet ir jos aiškinimui, o visi teismai savo sprendimuose privalo remtis Konstitucinio Teismo sprendimais dėl teisės aktų atitikties

¹³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 1993, nr. 6-120.

¹³⁷ ŽILYS, J. Konstitucinio Teismo aktai teisės šaltinių sistemoje. *Jurisprudencija*, 2000, Nr. 17(9), p. 77.

Konstitucijai.¹³⁸ Panašiai įtvirtinta ir Konstitucinio Teismo įstatyme, kuriame nurodoma, jog Konstitucinio Teismo nutarimai yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams (72 str. 2 d.).

Taigi, mano nuomone, Konstitucinio Teismo aktai dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai ar kitiems įstatymams baudžiamojoje politikoje ir praktikoje pasireiškia dvejopai. Pirma, Seimo, Vyriausybės ar Respublikos Prezidento kreipimusi nustačius, jog teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, nuo šio sprendimo dienos jis nebegali būti taikomas, o tai reiškia, jog jis turi būti keičiamas taip, kad atitiktų Konstituciją. Tokiu būdu Konstitucinis Teismas įgyvendindamas konstitucinę kontrolę tiesiogiai padaro įtaką teisėkūrai. Antra, konkrečioje byloje pateikęs išvadą, jog teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, Konstitucinis Teismas nulemia tos bylos baigtį ir suformuoja precedentą, o be to, ištaiso įstatymų leidėjo klaidą.

Tačiau Konstitucinis Teismas iki šiol pripažinęs, jog baudžiamasis įstatymas prieštarauja Konstitucijai, yra tik du kartus – 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimu¹³⁹ ir 2014 m. kovo 18 d. nutarimu.¹⁴⁰ Paminėtina, jog 2015 m. gruodžio 2 d. ir 2016 m. sausio 8 d. Konstitucinis Teismas priėmė analogiškus Marijampolės rajono apylinkės teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo prašymus ištirti Baudžiamojo kodekso straipsnio, kuriuo reglamentuojama baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą, atitiktį Konstitucijai.

Visgi manytina, jog Konstitucinio Teismo jurisprudencijos reikšmė baudžiamajai teisei yra kur kas platesnė, nei vien baudžiamosios teisės normos atitikties Konstitucijai tikrinimas. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra pateikęs įvairių baudžiamajai teisei reikšmingų išaiškinimų, pavyzdžiui, dėl įstatymų leidėjo diskrecijos baudžiamųjų įstatymų teisėkūroje¹⁴¹,

¹³⁸ SINKEVIČIUS, V. Teisinės pasekmės, kurias sukelia Konstitucinio Teismo konstatavimas, jog įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai. *Jurisprudencija*, 2014, Nr. 21(4), p. 953.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitiktimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“*

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2014 m. kovo 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.*

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos*

dėl nusikaltimo sampratos ir kt.¹⁴²

Taigi, nors baudžiamojoje praktikoje labiausiai reikšmingi Konstitucinio Teismo aktai dėl įstatymų atitikties Konstitucijai, svarbūs yra ir kiti Konstitucinio Teismo aktai, kuriuose galima rasti baudžiamajai teisei reikšmingų išaiškinimų. V. Sinkevičius pastebi, jog Konstitucija yra ir tai, ką pasakė Konstitucinis Teismas¹⁴³, kitaip tariant, Konstitucijos dalimi yra ir Konstitucinio Teismo doktrina. Manytina, jog aiškinant Konstitucijos nuostatas išaiškėja jų tikrasis turinys, todėl, mano nuomone, kiekvienas Konstitucinio Teismo aktas, atsižvelgiant į jo turinį, gali būti toks pat reikšmingas baudžiamosios teisės šaltinis kaip ir pati Konstitucija.

3.5.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas – aukščiausia bendrosios kompetencijos teismų sistemos instancija. Šio teismo veiklą įstatyminiu lygmeniu reglamentuoja Teismų įstatymas.¹⁴⁴ Šio darbo temai reikšminga ir analizuotina šiame įstatyme įtvirtinta aptariamo teismo funkcija – formuoti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus (23 str. 2 d.). Įgyvendindamas šią funkciją, Aukščiausiasis Teismas skelbia nutartis, teikia teismams rekomendacinius išaiškinimus, konsultuoja teisėjus. Kaip baudžiamosios teisės šaltinis, reikšmingiausias yra nutartys baudžiamosiose bylose, kuriose Aukščiausiasis Teismas aiškina teisės normų taikymo klausimus, taip formuodamas vienodą jų taikymo praktiką. Tokie išaiškinimai yra privalomi visiems teismams, valstybės institucijoms ir kitiems asmenims. Tai reiškia, jog aptariamo teismo nutartys yra reikšmingas teisės šaltinis baudžiamojoje praktikoje, nes visi analogiškus klausimus sprendžiantys teismai privalo laikytis praityje suformuoto Aukščiausiojo Teismo precedento. Tai atitinka ir

baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“

¹⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2004 gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“

¹⁴³ SINKEVIČIUS, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 30(22), p. 131.

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, nr. 46-851; *Valstybės žinios*. 2002, nr. 17-649.

Konstitucinio Teismo praktiką, kurioje teigiama, jog teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų, tokiu būdu pažymint, jog teismų precedentai yra teisės šaltinis.¹⁴⁵ Mano nuomone, siekiant geriau suprasti šio teisės šaltinio esmę, pravartu apžvelgti įdomesnius išaiškinimus, precedentus.

1) Dėl būtiniosios ginties. Nagrinėdamas baudžiamąsias bylas, kuriose keliami būtiniosios ginties, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, klausimai, Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, jog būtiniosios ginties teisėtumo sąlygos susijusios su dviem pagrindiniais šio instituto elementais – kėsinimusi ir gynyba.¹⁴⁶ Nagrinėdami, ar konkrečioje byloje įžvelgtina būtinoji gintis, teismai remiasi tokiu išaiškinimu.¹⁴⁷

2) Dėl nusikaltimo baigtumo. Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą pasisakęs problemineis klausimais dėl nusikalstamų veikų baigtumo, atsakomybės už nebaigtas nusikalstamas veikas. Kaip įdomesnė nutartis paminėtina 2008 m. nutartis dėl papirkimo.¹⁴⁸ Aukščiausiasis Teismas šioje nutartyje išaiškino, jog kyšininkavimo sudėtis yra formali, todėl kyšis laikomas duotu ne tuomet, kai jis faktiškai perduotas, bet kai jį pažadėta duoti, pavyzdžiui, šioje konkrečioje situacijoje kaltinamasis policijos automobilyje išsitraukė 100 litų kupiūrą ir, pareigūnų įspėtas apie baudžiamąją atsakomybę, pinigų neatsiėmė. Aukščiausiasis Teismas šią veiką kvalifikavo kaip baigtą papirkimą.

Žinoma, tai tik pavieniai pavyzdžiai, tačiau, kaip jau minėta, tiek iš Teismų įstatymo, tiek iš konstitucinės doktrinos teismams kyla pareiga vadovautis tokiais išaiškinimais bei precedentais.

Kaip baudžiamosios teisės šaltinis, aptartini ir Aukščiausiojo Teismo Senato teismų praktikos apibendrinimai (apžvalgos). Pagal Teismų įstatymą į Aukščiausiojo Teismo Senatą įeina šio teismo pirmininkas, Civilinių ir Baudžiamųjų bylų skyrių pirmininkai, taip pat po septynis Civilinių ir Baudžiamųjų bylų skyrių teisėjus, kurie turi didžiausią Aukščiausiojo Teismo teisėjo darbo stažą (24 str.). Baudžiamosios teisės šaltinių tyrimo prasme aktualiausia šio Senato funkcija – tvirtinti teismų praktikos taikant įstatymus ir kitus teisės aktus atskirų

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“

¹⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. sausio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141/2015.

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 . gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-587-697/2015.

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-53/2008.

kategorijų bylose apibendrinimo apžvalgas ir teikti rekomendacinius išaiškinimus (25 str. 1 p.). Taigi, Aukščiausiojo Teismo Senatas apžvelgia ir skelbia teismų praktikos apibendrinimus baudžiamosiose bylose pagal tam tikras bylų kategorijas (nusikaltimų rūšis ar bendrosios dalies institutus). Kaip pavyzdžiai galėtų būti:

1) teismų praktikos turto pasisavinimo ir turto iššvaistymo baudžiamosiose bylose apžvalga¹⁴⁹;

2) teismų praktikos sukčiavimo baudžiamosiose bylose apžvalga.¹⁵⁰

Šiose apžvalgose Senatas apžvelgia tam tikroms bylų kategorijoms reikšmingas aplinkybes, pažymėtas teismų praktikoje, pavyzdžiui, teismų praktikos sukčiavimo bylose apžvalgoje aptariamai sukčiavimo sudėties požymiai, kvalifikavimo ypatybės, išaiškinamos esminės sąvokos, pavyzdžiui, „svetimas turtas“, „turtinė teisė“ ir kiti reikšmingi klausimai, kurie turi esminę reikšmę nagrinėjant sukčiavimo bylas teismuose ir kvalifikuojant sukčiavimo nusikaltimą.

Visgi Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, jog tiesiogiai remtis Senato nutarimų išaiškinimais nėra įstatyme įvardyto pagrindo, nes jie nėra bylų nagrinėjimo teisės šaltinis.¹⁵¹ Kitaip tariant, pagal Teismų įstatymo 33 str. 4 d. precedento reikšmę turi teismų sprendimai konkrečiose bylose. Toks aiškinimas atitinka ir konstitucinę doktriną, pagal kurią teismų praktika gali būti formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas.¹⁵²

3.5.3. Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

Europos Žmogaus Teisių Teismas – Strasbūre, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos pagrindu įkurtas tarptautinis teismas. Šio teismo pagrindinis uždavinys yra

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas. Teismų praktikos turto pasisavinimo ir turto iššvaistymo baudžiamosiose bylose apžvalga (bk 183 ir 184 straipsniai). *Teismų praktika*. 2015, Nr. 42.

¹⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas. Teismų praktikos sukčiavimo baudžiamosiose bylose (baudžiamojo kodekso 182 straipsnis) apžvalga. *Teismų praktika*. 2012, Nr. 36.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119/2013.

¹⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“

užtikrinti, jog Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją ratifikavusios valstybės laikytųsi šios konvencijos nuostatų. Įgyvendindamas šią funkciją, aptariamas teismas priima skundus iš visų asmenų (fizinių ir juridinių), kurie mano, jog valstybė, esanti konvencijos nare, pažeidė konvencijoje įtvirtintas jų teises. Svarbu yra tai, jog skundui keliamos tam tikros sąlygos. Visų pirma, turi būti išnaudotos visos vidaus gynybos priemonės toje valstybėje, arba valstybė narė turi nesudaryti galimybių ginti tų teisių apskritai. Visgi tai nereiškia, jog reikia išnaudoti visas teoriškai įmanomas gynybos priemones, štai aptariamo teismo 2013 m. byloje *Banel prieš Lietuvą* teismas išaiškino, jog jei teisė ginta baudžiamosios teisės priemonėmis baudžiamojoje byloje, nors vėliau dar galėjo būti ginta ir civilinės teisės priemonėmis civilinėje byloje, tai nereiškia, jog asmuo neišnaudojo visų gynybos priemonių.¹⁵³ Kitaip tariant, nebūtina pradėti naujo proceso (net jei tai įmanoma) ginant tas pačias teises, užtenka, jog asmens teisės nebuvo apgintos vienu procesu, kuriame visos priemonės išnaudotos. Kitos būtinos sąlygos yra šios: 1) nepraėjo 6 mėnesių terminas nuo galutinio valstybės vidaus institucijos sprendimo; 2) skundo dėl to paties pagrindo nenagrinėja kitas tarptautinis teismas ar organizacija; 3) skundas nėra anonimiškas.

Lietuva yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos narė, todėl Lietuvos vidaus teismai negali nukrypti nuo aptariamo teismo formuojamos praktikos ir konvencijos nuostatų aiškinimo. Kaip vienas naujausių pavyzdžių galėtų būti aptariamo teismo 2015 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, kuriame teismas pripažino, jog Lietuva pažeidė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 7 straipsnį (nėra bausmės be įstatymo).¹⁵⁴ Šis sprendimas buvo vienas iš argumentų Kauno apygardos teismo 2016 m. sausio 8 d. nutartyje, kuria baudžiamoji byla grąžinta prokurorui, kaip turinti baudžiamojo proceso pažeidimų, trukdančių ją nagrinėti.¹⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika baudžiamosiose bylose labai dažnai remiasi Lietuvos Aukščiausio Teismo, vertindamas kasatorių argumentus dėl baudžiamojo proceso nuostatų pažeidimų, tačiau galima rasti ir nutarčių, kuriose remtasi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo

¹⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. birželio 18 d. sprendimas *Banel prieš Lietuvą* byloje, Nr. 14326/11 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: < <http://lrv-atstovas-eztt.lt/page/eztt-nutarimai-sprendimai-pagal-metus>>.

¹⁵⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. spalio 20 d. sprendimas *Vasiliauskas prieš Lietuvą* byloje, Nr. 35343/05 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: < <http://lrv-atstovas-eztt.lt/page/eztt-nutarimai-ir-sprendimai-pagal-metus>>.

¹⁵⁵ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. sausio 8 d. nutartis *baudžiamojoje byloje Nr. 1-73-383/2016*.

sprendimais, susijusiais su baudžiamosios teisės nuostatomis, kurias gina ir aptariama konvencija, pavyzdžiui, 2015 m. gruodžio 15 d. kasacinis teismas pažymėjo, jog draudimas persekioti ir bausti už tą patį nusikaltimą du kartus įtvirtintas ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu, draudimo pažeidimus nuosekliai nagrinėja Europos Žmogaus Teisių Teismas, kurio praktika nutartyje pateiktaisiais pavyzdžiais sutampa su kasacinio teismo praktika.¹⁵⁶

Taigi, Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimais privalo vadovautis Lietuvos vidaus teismai, aptariamo teismo išaiškinimai privalomi formuojant ir vidaus teismų praktiką.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas – Liuksemburge įkurta institucija, kurios pagrindinis uždavinys – užtikrinti, kad Europos Sąjungos teisė būtų vienodai aiškinama ir taikoma visose Europos Sąjungos šalyse, užtikrinti, kad šalys ir Europos Sąjungos institucijos nepažeistų Europos Sąjungos teisės.¹⁵⁷ Bylos, kurias nagrinėja aptariamas teismas, numatytos Europos Bendrijos steigimo sutartyje.¹⁵⁸ Įgyvendindamas savo funkcijas, teismas nagrinėja šalių narių ar Bendrijos institucijų ginčus, gali įpareigoti šalis ar Bendrijos institucijas atlikti tam tikrus veiksmus (minėtos sutarties 226, 227, 232 str.), panaikinti priimtus aktus (230 str) ir kt. Visgi, manytina, jog svarbiausia aptariama teismo funkcija numatyta minėtoje sutartyje, aktuali nagrinėjamai temai – priimti prejudicinius sprendimus Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir galiojimo klausimais valstybių narių nacionalinių teismų prašymu (234 str.). Kaip pavyzdys galėtų būti 2008 m. liepos 11 d. aptariamo teismo nutartis, kurioje teismas išaiškino, jog Europos Sąjungos teisė draudžia valstybėms narėms taikyti nacionalinę teisės aktą, kuriuo būtų pažeista Europos Sąjungos teisė.¹⁵⁹ Ši nutartis priimta Panevėžio apygardos teismo prašymu baudžiamojoje byloje, kurioje asmuo buvo teisiamas už kanapių auginimą. Prašymo esmė – augintos kanapės priklausė pluoštinių kanapių kategorijai, kurios Europos Sąjungos teisė nedraudžia, bet priešingai – skatina teikdama augintojams finansinę paramą. Todėl teismas paaiškino, jog Lietuva negali teisės aktais drausti tokių kanapių auginimo.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas, apibendrindamas baudžiamųjų bylų praktiką,

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-572-139/2015.

¹⁵⁷ Europos Sąjungos interneto svetainėje pateikiami duomenys [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/court-justice/index_lt.htm>.

¹⁵⁸ 1992 m. Konsoliduotos Europos Sąjungos ir Europos bendrijos steigimo sutartys. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 2-2.

¹⁵⁹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2008 m. liepos 11 d. nutartis C-207/08, EU:C:2008:407.

yra pažymėjęs, jog tiek iš Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos, tiek iš Europos Bendrijos sutarties 249 str. nuostatų kyla Lietuvos nacionalinių teismų pareiga aiškinti vidaus teisę taip, kad ji kuo labiau atitiktų Europos Sąjungos teisę.¹⁶⁰ Taigi, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai yra svarbus Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinis, kurių suformuluotų išaiškinimų turi laikytis nacionaliniai teismai, kad baudžiamojoje praktikoje būtų kuo mažiau nukrypstama nuo Bendrijos teisės.

3.6. Baudžiamosios teisės doktrina

Baudžiamosios teisės doktrina, kaip teisės šaltinis, Lietuvos mokslininkų darbuose, mano nuomone, nagrinėjama nepakankamai. Gali būti, jog taip yra dėl to, jog doktrina dažnai laikoma tik formaliu, papildomu teisės šaltiniu. Pavyzdžiui, M. A. Glendon, M. W. Gordon ir Ch. Osakwe teigia, jog doktrinai yra priskirtas autoritetingos nuomonės vaidmuo.¹⁶¹ Visgi Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 38 straipnyje teisės doktrina pripažįstama tarptautinės viešosios teisės šaltiniu.¹⁶² Manytina, jog baudžiamajai teisei mokslininkų darbai taip pat reikšmingi kaip teisės šaltinis. Visų pirma, tarp doktrinos ir teismų praktikos formavimosi yra pastebėtinai ryšys. Kai kurie probleminiai baudžiamosios teisės klausimai yra nagrinėjami tiek doktrinoje, tiek teismų praktikoje, mokslininkams ir teisėjams pateikiant analizę, tam tikrus išaiškinimus klausimais, kurių aiškiai ir išbaigčiai teisės aktai nesprendžia. Pavyzdžiui, probleminiai klausimai dėl nusikalstamų veikų daugeto analizuojami T. Girdenio darbe „Nusikalstamų veikų daugeto samprata: teorinės ir praktinės problemos“,¹⁶³ A. Neveros darbe „Nusikalstamų veikų daugeto formos ir jų reikšmė skiriamai bausmei“¹⁶⁴ ir kt., o štai analogiški probleminiai aspektai nagrinėjami ne vienoje kasacinio teismo

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių bylos nagrinėjimo teisme ribas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2009, nr. 31.

¹⁶¹ GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; ir OSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*, Vilnius: Pradai, 1993, p. 134.

¹⁶² Tarptautinio Teisingumo Teismo interneto svetainėje pateikiami duomenys [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2>>.

¹⁶³ GIRDENIS, T. Nusikalstamų veikų daugeto samprata: teorinės ir praktinės problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 4(4), p. 141-157.

¹⁶⁴ NEVERA, A. Nusikalstamų veikų daugeto formos ir jų reikšmė skiriamai bausmei. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 45(37), p. 39-47.

nutartyje.¹⁶⁵ Matyti, jog tokiu būdu teisės mokslas ir teisės praktika tarsi sąveikauja, pralenkdama įstatymų leidėją, kuris į visus probleminius teisės taikymo klausimus reaguoja lėčiau už mokslininkus ir teismus. Tokia sąveika pastebima ir kitais aspektais, kurie baudžiamosios teisės praktikoje yra probleminiai, o tokie aspektai dažniausiai yra susiję su nusikalstamų veikų kvalifikavimu, pavyzdžiui, bendrininkavimo, recidyvo, kaltės formos ir kt.

Antra, teisės doktrinos, kaip teisės šaltinio, vaidmenį, anot V. Mikelėno, didina šios priežastys:

- 1) ji dažniausiai pateikia sistemingą ir racionalią galiojančios teisės analizę;
- 2) mokslininkai teisininkai yra labiausiai nepriklausomi teisės specialistai;
- 3) teisės doktrina paprastai neapsiriboja vien nacionaline teise;
- 4) doktrina formuoja teisės aiškinimo, teisinės argumentacijos taisykles, pateikia teisinių savokų definicijas, aiškina teisės principų turinį ir t. t.;
- 5) teisės doktrinai būdingas tam tikras stabilumas, bendrosios teisinės tiesos yra gan pastovios ir jas nelengva sugriauti.¹⁶⁶

Sutinku su V. Mikelėnu ir manau, jog šios priežastys leidžia teigti, jog doktrina yra labai reikšminga kuriant teisę, nes ji tarsi „eina“ priekyje teisės aktų, palengvina įstatymų leidėjui darbą pateikdama analizę probleminiais klausimais, užsienio pavyzdžius ir kt. Nors baudžiamajoje praktikoje tiesiogiai doktrina remtis teismai teisės neturi, visgi netiesioginis ryšys analizuojant mokslinius darbus ir teismų sprendimus pastebėtinas. Šio ryšio buvimas rodo, jog nors formaliai doktriną priskirti prie Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinio yra problematiška dėl to, jog ja remtis teismai negali, visgi netiesioginė įtaka teismų aiškinimams ir precedentams yra, o tai leidžia teigti, jog doktrina turėtų būti laikoma Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemos dalimi.

¹⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamajoje byloje 2K-279/2007; 2008 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-60/2008.

¹⁶⁶ AVIŽA, S., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 62.

Išvados

1. Siauruoju požiūriu, teisės šaltinis – tai teisės normų objektyvizavimo, išorinės išraiškos forma. Kontinentinės teisės tradicijos šalyse svarbiausias teisės šaltinis – įstatymai, o bendrosios teisės tradicijos valstybių teisės šaltinių sistemos pagrindas – teismų precedentai. Šiuolaikinę Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemą sudaro tiek norminiai teisės aktai, tiek ir teismų praktika bei doktrina.

2. Pagrindinis teisės šaltinis Lietuvoje iki 16 a. buvo papročiai. Iš šio (ikistatutinio) laikotarpio yra išlikę du istoriniai baudžiamosios teisės šaltiniai – Pamedės ir Kazimiero teisynai. LDK Statutų ir vėliau Lietuvoje galiojusių rašytinių teisės šaltinių analizė leidžia pamatyti, kaip ir kada atsirado vienas ar kitas baudžiamosios teisės institutas, keitėsi nusikaltimo samprata, bausmių sistema, teisės šaltinių struktūra ir kiti baudžiamajai teisei reikšmingi dalykai, kuriuose atsispindi ir tų dienų visuomenės vertybių skalės pokyčiai, laisvos Lietuvos ir okupacinių režimų baudžiamoji politika.

3. Dabar galiojančių Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistema turi savitą hierarchiją, kurioje teisės šaltiniai užima atitinkamą vietą pagal savo teisinę galią. Šią sistemą sudaro Lietuvos Respublikos Konstitucija, tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė, baudžiamieji įstatymai, kiti įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai, Lietuvos bei tarptautinių teismų praktika, baudžiamosios teisės doktrina.

4. Dabar galiojančių Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemos ir kiekvieno atskiro šaltinio analizė padeda nustatyti to šaltinio tiesioginio taikymo baudžiamajoje praktikoje galimybes, ryšį su kitais šaltiniais bei su baudžiamąja teise apskritai.

Šaltinių sąrašas

1. Teisės norminiai aktai

1. 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, nr. 18-147; *Valstybės žinios*. 2003, nr. 10-340.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos geležinkelių transporto kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2004, nr.72-2489.
4. Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 1996, nr.119-2772.
5. Lietuvos Respublikos vidaus vandenių transporto kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 1996, nr. 105-2393.
6. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 1992, nr. 5-75.
7. Lietuvos Respublikos aviacijos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2000, nr. 94-2918.
8. Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 60-1182.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 79, 80, 85, 201(1), 203(1), 212, 213(1), 225, 229, 230, 230(1), 231, 232(1), 232(4), 234, 236, 237, 239, 243, 246, 251, 253, 254, 256, 260, 264, 271, 274, 275, 278, 280, 281, 291, 292, 293, 296, 309, 310, 314, 315, 316, 320, 321, 323, 326(1), 326(2), 328, 329(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 106-3059.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 22, 24, 42, 43, 49, 50, 54(1), 71, 75, 105, 227(1), 227(3) straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998, nr. 115-3238.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 32 ir 54(2) straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 91-3188.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 1 straipsnio papildymo bei kodekso papildymo 9(1), 123(1) straipsniais ir priedu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 72-2492.
13. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 ir 290 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Teisės aktų registras*. 2015, nr. 2015-11179.

14. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 15-555.

15. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 11(1), 45, 53(1), 232(1), 232(2), 232(5), 232(8), 312, 321(2) straipsnių pakeitimo, 232(3) straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir Kodekso papildymo 340(1) straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 123-5544.

16. Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 60-1182.

17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 112-4970.

18. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2001, nr. 99-3515.

19. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2003, nr. 70-3170.

20. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos dešimties metų sukaktį. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 112-4981.

21. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, nr. 9-224

22. Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 13-467; *Valstybės žinios*. 2010, nr. 142-7261.

23. Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, nr. 108-2731; *Valstybės žinios*. 2010, nr. 153-7780.

24. Lietuvos Kariuomenės drausmės statutas. *Valstybės žinios*. 1999, nr. 51-1635; *Teisės aktų registras*. 2015, nr. 2015-19621.

25. Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, nr. 14-352; *Valstybės žinios*. 2008, nr. 81-3183. 26.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 111-4123.

27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 1993, nr. 6-120.
28. Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, nr. 108-2726; *Valstybės žinios*. 2010, nr. 81-4218.
29. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2004, nr. 63-2243.
30. Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 3-37; *Valstybės žinios*. 2004, nr. 153-5571.
31. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, nr. 90-2777; *Teisės aktų registras*. 2015, nr. 10818.
32. Lietuvos Respublikos priešgaisrinės saugos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2002, nr. 123-5518.
33. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, nr. 81-1514; *Valstybės žinios*. 2003, nr. 42-1919.
34. Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, nr. 92-2883; *Valstybės žinios*. 2007, nr. 128-5213.
35. Lietuvos Respublikos sprogmenų apyvartos kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, nr. 17-701; *Valstybės žinios*. 2012, nr. 81-4220.
36. Lietuvos Respublikos statybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, nr. 32-788; *Valstybės žinios*. 2001, nr. 101-3597.
37. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 60-1948.
38. Tautai ir valstybei saugoti įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1934, nr. 437-3044.
39. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, nr. 46-851; *Valstybės žinios*. 2002, nr. 17-649.
40. Lietuvos Respublikos transporto veiklos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, nr. 30-804; *Valstybės žinios*. 2002, nr. 29-1034.
41. Lietuvos Respublikos žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, nr. 104-2363; *Valstybės žinios*. 2001, nr. 112-4069.
42. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas „Dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų“. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 140-5102.

43. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo įgyvendinimo.“ *Valstybės žinios*. 2002, nr. 72-3056.
44. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos oro erdvės organizavimo taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2004, nr. 42-1379.
45. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Kelių eismo taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2003, nr. 7-263; *Valstybės žinios*. 2008, nr. 88-3530.
46. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas „Dėl Medžioklės Lietuvos Respublikos teritorijoje taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2000, nr. 53-1540.
47. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymas „Dėl Karo tarnybos statuto patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2008, nr. 30-1057.
48. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos kariuomenės laikinojo sargybos statuto patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2004, nr. 111-4158.
49. Miško darbų saugos taisyklės DT-1-96. *Valstybės žinios*. 1996, nr. 116-2733.
50. Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro įsakymas „Dėl darbų saugos laivuose bendrųjų taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2001, nr. 111-4047.23.
51. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos higienos normos HN 31:2008 „Radiacinės saugos reikalavimai medicininėje rentgenodiagnostikoje“ patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2008, nr. 22-819.
52. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos medicinos normos MN 79:2000 „Gydytojas neurochirurgas. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2000, nr. 12-317.
53. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašų patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2000, nr. 4-113.
54. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. balandžio 23 d. įsakymo Nr. V-239 „Dėl Narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“ pakeitimo.“ *Valstybės žinios*. 2007, nr. 139-5709.26. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos, teisingumo bei socialinės apsaugos ir darbo ministrų įsakymas „Dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. 2003, nr. 52-2357.
55. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas „Dėl Reikalavimų, keliamų patalpoms, kuriose vykdoma ginklų, šaudmenų, jų dalių apyvarta, patvirtinimo.“ *Valstybės*

žinios. 2011, nr. 30-1427.

1.2. Tarptautinės teisės aktai

1. 1929 m. Ženevos konvencija dėl kovos su pinigų padirbinėjimu. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 40-1290.
2. 1946 m. Konvencija dėl Jungtinių Tautų privilegijų ir imunitetų. *Valstybės žinios*. 1999, nr. 83-2457.
3. 1947 m. Konvencija dėl specializuotų agentūrų privilegijų ir imunitetų. *Valstybės žinios*. 1999, nr. 83-2458.
4. 1948 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. *Valstybės žinios*. 1992, nr. 13-341.
5. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, nr. 68-2497.1.
- 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 13-480.
6. 1949 m. Europos Tarybos privilegijų ir imunitetų pagrindinis susitarimas. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 59-1658.
7. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 40-987.
8. 1957 m. Europos konvencija dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 33-762.
9. 1961 m. Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių. *Valstybės žinios*. 1999, nr. 83-2455.
10. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 77-3288.
11. 1969 m. Konvencija dėl specialiųjų misijų. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 108-4036.
12. 1977 m. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu. *Valstybės žinios*. 1997, nr. 7-116.
13. 1980 m. Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija. *Valstybės žinios*. 2003, nr. 36-1552.
14. 1985 m. Vienos konvencija dėl ozono sluoksnio apsaugos. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 23-570.
15. 1987 m. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar

žeminantį elgesį ir baudimą. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 86-2393.

16. 1988 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. *Valstybės žinios*. 1998, nr. 38-1004.

17. 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 60-1501.

18. 1990 m. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo. *Valstybės žinios*. 1995, nr. 12-263.

19. 1992 m. Konsoliduotos Europos Sąjungos ir Europos bendrijos steigimo sutartis. *Valstybės žinios*. 2004, nr. 2-2.

20. 1998 m. Jungtinių Tautų Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas. *Valstybės žinios*. 2003, nr. 49-2165.

21. 1999 m. Europos Tarybos konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 23-853.

22. 1999 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su terorizmo finansavimu. *Valstybės žinios*. 2003, nr. 8-268.

23. 2000 m. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 51-1933.

2. Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

2. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

3. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas*. Vilnius: Registrų centras, 2010.

4. ANDRIULIS, V., *et al.* *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.

5. ANUŠAUSKAS, A. *Teroras 1940-1958m.* Vilnius: Versus Aureus, 2012.

6. AVIŽA, S., *et al.* *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009.

7. GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; ir OSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*, Vilnius: Pradai, 1993.

8. MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000.

9. MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001.
10. PAVILONIS, V. Konstitucija ir baudžiamosios teisės problemos. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga*. Panevėžys: Teisė, 1994.
11. PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Vilnius: Justitia, 2006, p.
12. PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. I knyga*. Vilnius: justitia, 2009.
13. ŠVEDAS, G. *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Registrų centas, 2013.
14. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
15. VALANČIUS, K. L. *Teisės pagrindai: konstitucionalistinis aspektas*. Vilnius: Technika, 2008.
16. ABRAMAVIČIUS, A.; ir JARAŠIŪNAS, E. Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 2004, t. 53, p. 7-26.
17. ALIUKONIENĖ, R.; ir MACHOVENKO, J. Baudžiamųjų įstatymų, reglamentuojančių atsakomybę už sunkų sveikatos sutrikdymą Lietuvoje, raida. *Teisė*. 2013, t. 88, p. 23-40.
18. BARANSKAITĖ, A. Amnestijos ir malonės institutai baudžiamojo teisinio poveikio priemonių sistemoje pagal dabar galiojančią ir naująją Lietuvos Respublikos baudžiamuosius kodeksus. *Teisė*, 2001, t. 41, p. 7-18.
19. BARANSKAITĖ, A.; ir PRAPIESTIS, J. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos kontekste. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85), p. 30-41.
20. BARANAUSKAS, E. Ar teismui lengva išlikti tik interpretatoriumi? *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 2(116), p. 201-210.
21. ČEPAS, A. Non bis in idem taisyklė kaip ekstradicijos leistinumų sąlyga. *Teisė*, 2002, t. 44, p. 7-15.
22. GELUMBAUSKIENĖ, R. Paveldėjimo institutas baltų paprotinės teisės šaltiniuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 11(89), p. 78-82.
23. GIRDENIS, T. Nusikalstamų veikų daugeto samprata: teorinės ir praktinės problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 4(4), p. 141-157.
24. KŪRIS, E. Konstitucinė dvasia. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 30(22), p. 16-31.

25. MAKSIMAITIS, M. Lietuvos Statutas kariakrantėje Ukrainoje. *Teisė*, 2000, t. 37, p. 76-82.

26. MAKSIMAITIS, M. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918-1940 m. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 403-418.

27. NEVERA, A. Nusikalstamų veikų daugeto formos ir jų reikšmė skiriamai bausmei. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 45(37), p. 39-47.

28. SINKEVIČIUS, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 30(22), p. 132-147.

29. SINKEVIČIUS, V. Teisinės pasekmės, kurias sukelia Konstitucinio Teismo konstatavimas, jog įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai. *Jurisprudencija*, 2014, Nr. 21(4), p. 939-956.

30. VASILIAUSKAS, V. Teisminio precedento, kaip teisės šaltinio sąvokos problema: teisminis precedentas kaip nauja teisės norma ar kaip teisės aiškinimo (plėtojimo) rezultatas. *Teisė*, 2002, t. 42, p. 145-151.

31. ŽILYS, J. Konstitucinio Teismo aktai teisės šaltinių sistemoje. *Jurisprudencija*, 2000, Nr. 17(9), p. 72-78.

32. Europos Sąjungos interneto svetainėje pateikiami duomenys [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/court-justice/index_lt.htm>.

33. Lietuvos Respublikos Kultūros paveldo departamento interneto svetainėje pateikiami duomenys [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kpd.lt/lt/pagrindinis-meniu/teisine-informacija/teises-aktai-2/kulturos-ministro-isakymai.html>>.

34. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos interneto svetainėje pateikiami duomenys [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/tarptautbendradarb/teisinisbendradarbiavimaspart/16>>.

35. Tarptautinio Teisingumo Teismo interneto svetainėje pateikiami duomenys [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2>>.

3. Teismų praktika

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. birželio 18 d. sprendimas *Banel prieš Lietuvą* byloje, Nr. 14326/11 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per

interneta: < <http://lrv-atstovas-eztt.lt/page/eztt-nutarimai-ir-sprendimai-pagal-metus>>.

2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2015 m. spalio 20 d. sprendimas *Vasiliauskas prieš Lietuvą* byloje, Nr. 35343/05 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: < <http://lrv-atstovas-eztt.lt/page/eztt-nutarimai-ir-sprendimai-pagal-metus>>.

3. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2008 m. liepos 11 d. nutartis C-207/08, EU:C:2008:407.

4. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*.

6. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“*

8. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2001 m. gegužės 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 130² straipsnio (1994 m. liepos 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*.

9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. *2003 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-322/2003.*

10. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2004 gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“*

11. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*.

12. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas . 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“

13. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“

14. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2014 m. kovo 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-279/2007; 2008 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-60/2008.

16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-53/2008.

17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119/2013.

18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. sausio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141/2015.

19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-572-139/2015.

20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 . gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-587-697/2015.

21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių bylos nagrinėjimo teisme ribas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2009, nr. 31.

22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas. Teismų praktikos sukčiavimo baudžiamosiose bylose (baudžiamojo kodekso 182 straipsnis) apžvalga. *Teismų praktika*. 2012, Nr. 36.

23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas. Teismų praktikos turto pasisavinimo ir turto iššvaistymo baudžiamosiose bylose apžvalga (bk 183 ir 184 straipsniai). *Teismų praktika*. 2015, Nr. 42.

24. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-73-383/2016.

Santrauka

Kiekviena valstybė, o taip pat ir Lietuva turi savitą baudžiamosios teisės šaltinių sistemą. Šias sistemas paprastai sudaro į tam tikrą savotišką hierarchiją suskirstyti norminiai aktai, teismų precedentai, kiti dokumentai bei mokslininkų darbai. Priklausomai nuo to, kokiai teisės tradicijai valstybė priklauso, skiriasi atskirų šaltinių svarba ir vieta jų hierarchijoje. Šiame darbe analizuojami Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai nustatant jų vietą toje hierarchijoje, lyginant juos tarpusavyje, tiriant tiesioginio taikymo baudžiamojoje praktikoje galimybes, ieškant probleminių aspektų.

Be to, šiame darbe analizuojami ir istoriniai Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai nuo ikistatutinio laikotarpio iki paskutinio nepriklausomybės atgavimo. Siekiama nustatyti istorinių šaltinių raidos tendencijas ir įvairiais laikotarpiais galiojusių baudžiamosios teisės šaltinių pagrindinius bruožus ir baudžiamosios teisės naujoves, tokias kaip nauji institutai, bausmių sistemos pokyčiai, nusikaltimo sampratos pokyčiai ir kiti dalykai, apibūdinantys baudžiamosios teisės šaltinį.

Darbo dėstomoji dalis pradedama glausta teisės šaltinio ir teisinės minties šaltinio sampratų analize, siekiant nustatyti kokie būtent teisės šaltiniai sudaro Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių sistemą, pateikiamas analizuotinių šaltinių sąrašas. Darbo antrojoje dalyje analizuojami istoriniai Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai, o paskutinę šio darbo dalį sudaro dabar galiojančių Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių analizė. Visos trys darbo dalys yra tarpusavyje logiškai susijusios ir viena kitą papildo, atskleidžia istorinę Lietuvos baudžiamosios teisės šaltinių raidą, įvairiais laikotarpiais atsiradusių naujovių priežastis, dabartinių šaltinių taikymo ypatybes bei tarpusavio ryšį.

Summary

Each state, and also Lithuania has its own system of criminal law sources. These systems usually consist of some, a kind of hierarchy of legal acts, judicial precedents and other documents, as well as scientists's researches. Depending on what kind of legal tradition the country depends on different individual sources importance and the place in their hierarchy. This study analyzes the Lithuanian criminal sources of law in determining their place in the hierarchy, comparing them with each other, determining the direct application in the criminal practice and finding the problem aspects.

In addition, this study also analyzes historical Lithuanian criminal law sources from the pre-statutes period till the last recovery of the state independence. The aim is to identify historical trends of sources evolution and different main features of the sources through a different periods of time and the criminal justice innovations such as new institutes, penal system changes, changes in the concept of crime and other matters relevant to the criminal justice source.

This study begins with concise analysis of source of law and legal thought source concepts in order to determine exactly what the sources of law consist of Lithuanian criminal law system, giving the list of sources to be analyzed. The second part of the study analysis the historical sources of Lithuanian criminal law, and the last part of this study analysis the existing Lithuanian criminal law sources. All three parts of the study are logically linked with each other and complement each other, reveals the historical Lithuanian criminal law sources development, with different periods resulting innovations reason, the current source application characteristics and interrelation.